

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

**Завідувачка кафедри,
д.н.держ.упр., проф.**

Наталія БОНДАРЧУК

« _____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ
ПІДПРИЄМСТВА**

**Освітньо-професійна програма «Менеджмент»
Спеціальність 073 «Менеджмент»
Ступінь вищої освіти: Бакалавр**

Здобувачка

Оксана СЕРГУН

**Науковий керівник,
к.е.н., доцент**

Валерій ГАРКАВИЙ

Дніпро – 2024

ДНПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: Менеджменту і маркетингу
Кафедра: Менеджменту, публічного управління та адміністрування
Освітньо-професійна програма: «Менеджмент»
Спеціальність: 073 «Менеджмент»
Ступінь вищої освіти: Бакалавр

З А Т В Е Р Д Ж У Ю

Завідувачка кафедри,

д.н.держ.упр., проф.

Наталія БОНДАРЧУК

« _____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на підготовку кваліфікаційної роботи

СЕРГУН ОКСАНІ СЕРГІЇВНІ

1. Тема роботи: «Управління сталим розвитком підприємства»

Науковий керівник: Гаркавий Валерій Васильович, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по ДДАЕУ від « _____ » _____ 202 року № _____

2. Термін подання здобувачем роботи: 5 червня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: дані статистичної звітності та річні звіти ФГ «Ялинівське 2007» річні плани економічного і соціального розвитку; нормативні документи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розкрити)

1. Вивчення основ управління сталим розвитком дрібних аграрних підприємств;
2. Характеристика економічного потенціалу ФГ «Ялинівське 2007»;
3. Розробка шляхів впровадження управління сталим розвитком підприємства; Висновки і пропозиції.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

Рис. 1. Систематизація показників сталого розвитку сільського господарства.

Рис. 2. Групування чинників, що впливають на стійкість аграрних підприємств.

Рис. 3. Основні характеристики стратегії розвитку підприємства.

Таблиця 1. Зміна розміру земельних угідь ФГ «Ялинівське 2007», га.

Таблиця 2. Співвідношення площі орних земель фермерського господарства «Ялинівське» з кількістю його робітників.

Таблиця 3. Структура посівів господарства.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт	Жовтень 2023	
2	Вибір і опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи	Листопад-грудень 2023	
3	Аналіз виробничо-економічної діяльності підприємства та написання аналітичного розділу роботи	Січень-лютий 2024	
4	Розрахунок та написання третього розділу	Березень-квітень 2024	
5	Написання висновків та пропозицій	Травень 2024	
6	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи	Травень 2024	

Здобувач _____

Оксана СЕРГУН

Науковий керівник,
к.е.н., доцент _____

Валерій ГАРКАВИЙ

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ДРІБНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	7
1.1. Збереження малих фермерських господарств та диверсифікація сільської діяльності як елементи стратегії сталого розвитку регіону	7
1.2. Підходи до розробки стратегії сталого розвитку регіону	16
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФГ «ЯЛИНІВСЬКЕ 2007»	24
2.1. Стан використання господарством його земельних ресурсів	24
2.2. Результати використання ФГ «Ялинівське 2007» інших виробничих ресурсів	32
2.3. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства	38
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА	42
3.1. Фактори підвищення аграрної стійкості	42
3.2. Заходи по впровадженню стратегії сталого розвитку ФГ «Ялинівське 2007»	50
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. Деякі теоретики вважають сталий розвиток найперспективнішою ідеологією XXI століття і навіть третього тисячоліття, яка своєю дедалі глибшою науковою цінністю прийде на зміну всім іншим існуючим світоглядним уявленням, оскільки вони фрагментарні та неспроможні забезпечити баланс і розвиток цивілізації.

Академік М.М. Моїсеєв розглядає застереження XX століття: «Остання чверть цього століття була довгою серією застережень. Вчені зазначили, що наслідками ядерної війни будуть «ядерна ніч» і «ядерна зима». Чорнобильська трагедія наочно продемонструвала, що нас чекає, якщо атомні електростанції будуть зруйновані. ... Думки про завтрашній день стають нагальною потребою суспільства» [1].

Зважаючи на причинно-наслідковий зв'язок, загальною метою стратегії сталого розвитку є збереження людства, а загальним завданням є збереження умов для виживання та розвитку людства, тобто збереження біосфери та місцевості, екосистеми. Основним завданням стратегії сталого розвитку є забезпечення умов для збалансованого функціонування соціальної, економічної та екологічної складових системи «Суспільство-екосистема».

Завдання розробки стратегії сталого розвитку можуть включати:

- вивчення сучасного стану соціальної, економічної та екологічної підсистем та процесів їх розвитку;
- вивчення природничо-наукових і соціально-економічних передумов прогресивного розвитку окремих підсистем;
- оцінка сучасного стану соціальної, економічної та екологічної підсистем за допомогою інтегральних кількісних та якісних показників;
- визначення ролі інформаційних елементів в управлінні процесами переходу до сталого розвитку;
- розробка концепцій та стратегій сталого розвитку територій, регіонів та країн;

- розробляти місцеві програми дій щодо охорони навколишнього середовища в рамках стратегій сталого розвитку;
- розробити національні та місцеві плани дій щодо реалізації стратегії ЄЕК ООН щодо освіти для сталого розвитку;
- визначає набір показників, необхідних для достовірної оцінки поточного стану соціальної, економічної та екологічної підсистем;
- обґрунтовувати управлінські рішення та розробляти заходи, спрямовані на цілеспрямовану трансформацію соціально-економічної та екологічної підсистем;
- районування територій і регіонів за рівнем розвитку соціально-економічних підсистем з урахуванням екологічних обмежень;
- формування механізму реалізації управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку соціально-економічної системи [1].

Після ухвалення «Порядку денного на 21 століття» розпочалося активне формування стратегії трансформації до сталого розвитку. З того часу видано більше десятка підручників, навчальних посібників, тисячі наукових статей. Проте концепція сталого розвитку певною мірою все ще є «утопічною», оскільки вона не має чітких критеріальних меж і базується на науковій основі, що не дозволяє змістовно визначити шляхи та засоби досягнення кінцевої мети, яка також не дозволяє змістовно визначити шляхи та засоби досягнення кінцевої мети. Немає чітко визначених характеристик. У зв'язку з цим важливо звернути особливу увагу на основні підходи у визначенні та обґрунтуванні критеріїв та індикаторів сталого розвитку, а також у розвитку рівня життя людей в умовах регіону, насиченого технологіями [2].

Метою кваліфікаційної роботи є дослідити ефективність та стан управління сталим розвитком підприємства, та розробити дії щодо подальшого удосконалення управління сталим розвитком даного аграрного підприємства.

У відповідності до поставленої мети, в кваліфікаційній роботі були поставлені та вирішені наступні **завдання**:

- Дослідити можливість збереження малих фермерських господарств та диверсифікацію сільської діяльності як елементи стратегії сталого розвитку регіону;
- Визначити підходи до розробки стратегії сталого розвитку регіону;
- Охарактеризувати економічний потенціал ФГ «Ялинівське 2007»;
- Визначити стан використання господарством його земельних ресурсів;
- Проаналізувати результати використання ФГ «Ялинівське 2007» інших виробничих ресурсів;
- Провести оцінку ефективності виробничої діяльності підприємства;
- Вивчити фактори підвищення аграрної стійкості;
- Розробити заходи по впровадженню стратегії сталого розвитку ФГ «Ялинівське 2007».

Об'єктом дослідження є управління сталим розвитком підприємства в сучасних умовах (в умовах повномасштабної агресії з боку РФ).

Предметом дослідження є сукупність теоретичних пошуків та практичних дій до управління впровадженням і реалізацією стратегії сталим розвитком ФГ «Ялинівське 2007».

Теоретико-методологічною основою кваліфікаційної роботи є системний підхід до вивчення економічних процесів і явищ. У процесі дослідження використовувалися наступні методи дослідження: науково-технічні дослідження, емпіричного дослідження, теоретичного дослідження, загальнонаукові методи, управління проектами, методи наукового пошуку.

Інформаційну базу дослідження становлять, річна звітність ФГ «Ялинівське 2007», аналітичні дані бухгалтерського обліку, літературні джерела, наукові напрацювання українських і зарубіжних науковців та інформація мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1.

ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ДРІБНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Збереження малих фермерських господарств та диверсифікація сільської діяльності як елементи стратегії сталого розвитку регіону

Українському суспільству доведеться вирішити: чи буде воно продовжувати стимулювати велике сільське господарство для забезпечення дешевими продуктами харчування для постійно зростаючих потреб споживачів і дешевою сировиною для промисловості, в т.ч. і для «біоекономіки», чи буде воно підтримувати стале сільське господарство перед обличчям малих ферм, існування яких також має вирішальне значення для розвитку та виживання сільських територій. Важливою темою є також досягнення збалансованого територіально-регіонального розвитку та вирішення однієї з найгостріших проблем – відставання економічних показників сільської місцевості порівняно з міською, старіння населення, погіршення демографічної структури, міграція із села в місто і, зрештою, – занепад і депопуляція.

Сталий розвиток сільських територій пов'язаний як із виживанням малих фермерських господарств, так і зі сприянням диверсифікації економіки іншими видами діяльності, окрім сільського господарства, яке, хоча й залишається основним засобом існування населення, має дедалі меншу частку в загальному економічному профілі країни [3].

У сільській місцевості все ще не вдається залучити інвестиції з високою доданою вартістю, створити достатньо робочих місць для кваліфікованих молодих спеціалістів, торгівля та послуги також не ефективні через малу кількість жителів та низьку купівельну спроможність, низка соціальних послуг та побутових зручностей відсутні, посилення екологічних проблем, спричинених інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва.

За останні десять років аграрний сектор країни пережив глибокі структурні зміни. Інтенсифікація сільського господарства, що почалася на початку 20-го століття (її також називають «продовольчою революцією»), стає все більш індустріалізованою економічною діяльністю. Спеціалізація виробництва також передбачає більшу концентрацію землі, механізацію процесів, монокультуру - все з метою зниження витрат і виробництва переважно дешевої сировини не тільки для харчової, але й для інших галузей переробної промисловості (текстильної, хімічної, біопаливної, тощо), а не товарів з високою доданою вартістю. Глобальна торгівля, зростання чисельності населення та відповідне зростання попиту на продовольство, створення величезних транснаціональних корпорацій змінюють ринки та знижують ціни на сільськогосподарську продукцію, і це фактори, що стоять за зростанням ферм «промислового» типу, які виробляють дешеву, рівномірну продукцію. Якісна продукція у великих кількостях [4].

Позитивною стороною цієї тенденції є підвищення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності сільського господарства та забезпечення так званої продовольчої безпеки (достатнє та доступне харчування). Але хоча економічні вигоди від таких змін беззаперечні, занепад сільських територій, скорочення доходів і зайнятості населення в них, порушення якісних характеристик навколишнього середовища, міграція молоді, загроза продовольчій безпеці внаслідок надмірного використання хімікатів свідчать і негативні сторони процесу. Ці проблеми також помітні в країнах-членах ЄС, особливо в південній частині континенту, але вони особливо актуальні для країн колишнього соціалістичного блоку, де земля є найбільш фрагментованою і, відповідно, дешевшою.

Через відсутність власного капіталу фермери передають його великим фінансовим інвесторам, які реалізують масштабні проекти, спрямовані на подальше збільшення концентрації землі та виробництва. Хоча він покращує економіку відповідної території, часто цей тип «великого» бізнесу негативно

впливає на фермерські громади та не створює ані нових робочих місць, ані соціальних послуг, виснажує ґрунти та загрожує біорізноманіттю [5].

На рисунку 1.1. показано систематизацію показників сталого розвитку.

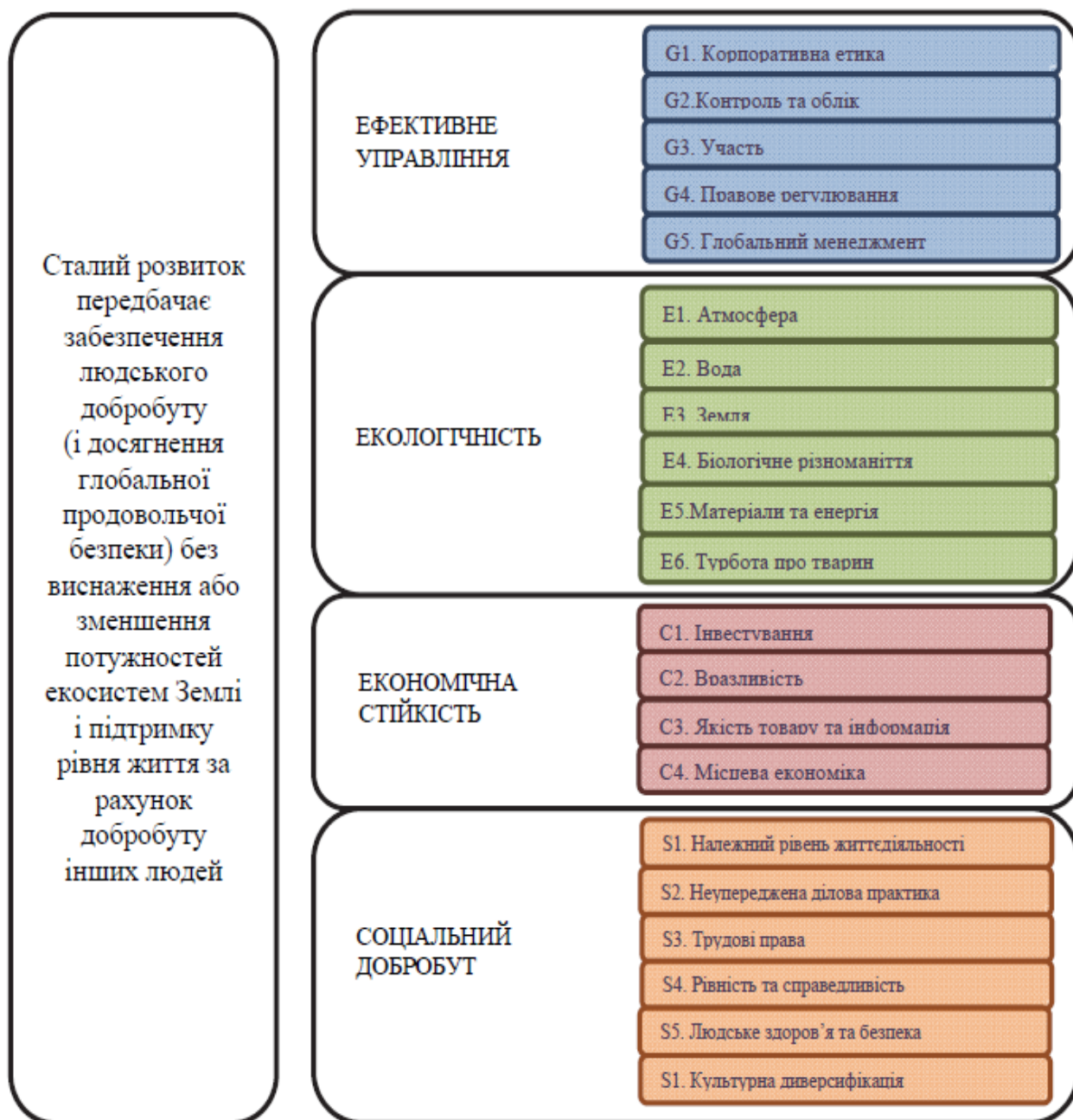

Рис. 1.1. Систематизація показників сталого розвитку сільського господарства [6]

Концентрація виробництва з метою підвищення ефективності є економічно вигідною, але в цілому суперечить меті більш збалансованого розвитку та політиці згуртованості між регіонами, призводить до серйозної

шкоди навколишньому середовищу, а також до зниження доходів і банкрутства дрібних сільгоспвиробників. Концентрація в одному сільськогосподарському секторі, хоча й за ринковим принципом, сприяє розвитку одних сфер за рахунок інших, робить одні галузі переробної промисловості більш прибутковими, але спричиняє занепад або навіть знищення інших галузей, надає перевагу одному типу господарств і призводить до банкрутства інших.

Постійне прагнення скоротити витрати, щоб залишатися конкурентоспроможним і прибутковим виробництвом, також негативно впливає на якість харчових продуктів, запровадження екологічних стандартів, що негативно впливає на покращення умов праці. Таким чином, проблему нерівномірного розвитку відповідно до розміру сільськогосподарських угідь та недостатньої диверсифікації сільських територій через концентрацію промисловості неможливо вирішити лише ринковими чи фінансовими засобами (розмір субсидій). Дискусії тривають на політичному рівні, стаючи одним із найважливіших моментів у зміні САП після 2020 р. У низці документів – аналізів та звітів ЄК зазначається, що малим фермерським господарствам у сільській місцевості також завдано шкоди через попередню систему субсидій, хоча саме цей тип сільського господарства залишається переважною формою сільського господарства в Європі [7].

У резолюції Європейського парламенту від 22 травня 2018 року (Майбутнє продовольства та сільського господарства) звертається увага на «дуже важливу роль, яку відіграють малі та середні ферми, які мають бути визнані та оцінені», і стверджується, що «найголовнішою метою ЄС є багатофункціональне та диверсифіковане сільське та лісове господарство, яке створює робочі місця, є справедливим, керується сталими методами ведення сільського господарства та дозволяє зберегти життєздатні малі та сімейні ферми, які можна придбати та передавати з покоління в покоління, і надалі є ключовим фактором для досягнення позитивних зовнішніх ефектів та суспільного товариства». У попередньому звіті Європейської комісії від 27 квітня 2017 р. (Щодо поточного стану концентрації сільськогосподарських угідь в ЄС)

зазначено, що «європейська модель сільськогосподарського виробництва базується на багатофункціональному сільському господарстві, яке характеризується малими та середніми сімейними або кооперативними фермерськими господарствами» і що «серед з виробництвом харчових продуктів малі ферми виконують дуже важливі соціальні та екологічні функції, які індустріалізована модель сільськогосподарського виробництва не завжди може забезпечити, і що мале та середнє сільське господарство, яке здійснюється самостійно сім'ями або за підтримки споживачів, є перспективною моделлю для майбутнє, в тому числі з економічної точки зору, оскільки часто такі господарства характеризуються хорошою внутрішньою диверсифікацією, що робить їх стійкими та сприяє високому рівню доданої вартості в сільській місцевості».

Малі ферми також важливі для екологічних цілей, оскільки «сільськогосподарські території, які використовуються малими фермами, мають особливе значення для управління водними ресурсами та кліматом, для вуглецевого бюджету та для виробництва здорової їжі, а також для біологічного різноманіття, для родючості ґрунту і для збереження ландшафту». Тобто визнається першочергове значення малих господарств для сталого розвитку сільських територій, особливо у сфері соціальної, культурної та екологічної діяльності, а не лише в економіці, оскільки це також є передумовою виживання цих територій [8].

Згідно з останніми даними Євростату, в ЄС зареєстровано трохи більше 10 мільйонів сільськогосподарських холдингів (2016), сільськогосподарські угіддя займають 47% території Європи, а лісове господарство охоплює ще 36%. Найбільше земель для сільськогосподарських потреб використовується у Франції – 28 млн. га. Далі йде Іспанія з 23 млн га, Велика Британія з 17 млн га, 15 млн га в Німеччині і 14 млн га в Польщі. Найбільша кількість фермерів в ЄС знаходиться в Румунії, де їх трохи більше 3,4 млн (приблизно 1/3 усіх ферм в ЄС). Лише в Польщі та Італії понад 1 млн. фермерів (відповідно, у Польщі 14% усіх господарств ЄС, а в Італії – 10%). Болгарія посідає десяте місце за цим

показником із трохи більше 200 000 фермерів. Лише в сільському господарстві працює 22 мільйони – фермери та сільськогосподарські працівники, а сільське господарство, харчова промисловість і відповідна роздрібна торгівля та послуги разом забезпечують близько 44 мільйонів робочих місць [9].

На наступному рисунку, рис. 1.2., згруповано чинники, що впливають на стійкість аграрних підприємств.

Рис. 1.2. Групування чинників, що впливають на стійкість аграрних підприємств [10]

Сільське господарство ЄС є одним із провідних світових виробників продовольства та забезпечує продовольчу безпеку для понад 500 мільйонів європейців, водночас здійснюючи найбільший у світі експорт продуктів харчової промисловості на суму близько 137,9 мільярдів євро на рік (дані за 2017 рік). Близько половини стандартної продукції сільського господарства ЄС надходить із ферм Франції, Німеччини, Італії та Іспанії – на ці 4 країни припадає 54% сільськогосподарської продукції ЄС. Хоча близько третини ферм зосереджено в Румунії, вони дають лише 3% стандартного виробництва Європейського Союзу.

Більшість ферм в ЄС - приблизно дві третини - малі (до 5 га) або середні (до 100 га), навпаки - лише 3% ферм в ЄС мають площу більше 100 га, але вони обробляють більше половини використовуваних сільськогосподарських площ, що становить близько 171 млн. га. Середній розмір господарств становить 15-16 га. Для порівняння, у США 2 мільйони ферм, але їхній середній розмір становить 180 га. 84% ферм в ЄС покладаються переважно на сімейну працю, тобто представляють сімейний бізнес і є основним джерелом доходу. Хоча в ЄС сільські території становлять майже половину території, в них проживає лише 22% населення, формується лише 16% ВВП і зайнято 21% працюючих. У типових міських районах 53% ВВП створюється з 43% населення, 10% території та 45% робітників – яскравий доказ відсталості сільської місцевості з точки зору доданої вартості, продуктивності, зайнятості та доходу. І хоча кошти САП у рамках першого та другого рівня становлять близько 40% бюджету Союзу, загалом проблеми сільських територій залишаються більш-менш ідентичними в усіх країнах ЄС [11].

Як зазначалося вище, основною тенденцією більшості країн Європи є підвищення концентрації та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Менш кількісні, але більші, переважно спеціалізовані господарства, з оптимальною структурою, механізованим, ефективним використанням ресурсів, з більшим ринковим потенціалом, є більш конкурентоспроможними. Однак друга тенденція полягає в скороченні кількості

сільськогосподарських холдингів у всій Європі – за останні п'ять років близько 3 мільйонів ферм (30% усіх) зникли (проковтнули або збанкрутували), і це майже повністю дрібні виробники або сімейні ферми. Невелика частина з них перейшла у вищу категорію середніх господарств і досягла економічного зростання [12].

Основні характеристики стратегії розвитку представлено на рис. 1.3.

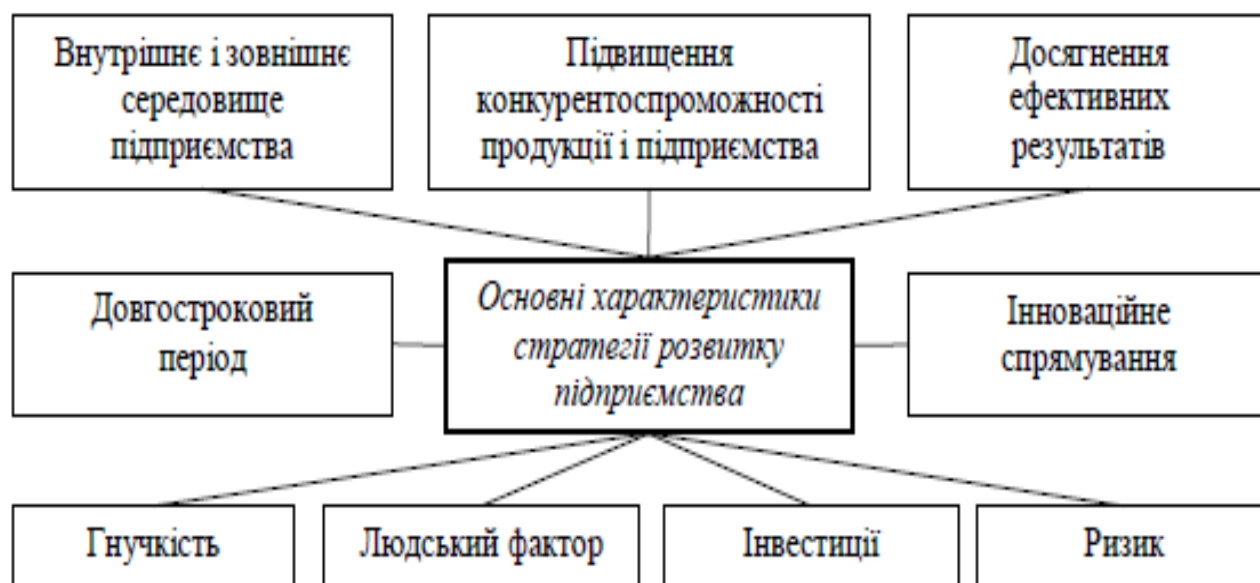

Рис.1.3. Основні характеристики стратегії розвитку підприємства [13]

Вже було сказано, що ця тенденція негативно впливає на структуру економіки в сільській місцевості – великі господарства не потребують диверсифікації ні культур, ні сортів, ні діяльності, вони роблять ставку на більш високу ефективність, механізацію та високі фінансові показники. товарообіг. Часто райони, де переважають великі спеціалізовані ферми, є дуже хорошими економічно, але з погіршеними соціальними, культурними та екологічними показниками. Концентрація сільськогосподарських територій також негативно впливає на розвиток сільських громад. Це призводить до втрати робочих місць в аграрному секторі, зниження рівня життя населення, створення диспропорцій у територіальному розвитку та в соціальній сфері. Одним із наслідків концентрації є переміщення прибутків і податкових платежів із сільської

місцевості до штаб-квартир великих підприємств у містах або навіть в інших країнах [14].

У 2013 році лише 3,1% ферм в ЄС контролюють 52,2% сільськогосподарських угідь, а 76,2% ферм використовують лише 11,2% землі, при цьому ЄП вважає, що «ця тенденція суперечить стійкій і багатофункціональній європейській моделі сільського господарства, з якої сімейні ферми є важливою особливістю» і що «надзвичайно важливо зупинити та повернути назад поточну концентрацію влади в руках великого сектора» (Звіт, 2018). «Концентрація землі в руках невеликої кількості виробників спотворює не лише виробництво, але й ринкові процеси та може мати негативний вплив на сільське господарство в усьому ЄС» (Резолюція ЄП щодо концентрації землі, 27.04.2017) [15].

Порівняльна характеристика активної і пасивної стратегій розвитку підприємства наведена на рисунку 1.4.

Характеристика	Активна стратегія	Пасивна стратегія
Ризики	Високий рівень ризику	Низький або середній рівень ризику
Інновації	Активне впровадження інновацій, висока сприйнятливість інновацій	Запізніле впровадження інновацій, середня сприйнятливість інновацій
Конкуренти	Випередження конкурентів	Слідування за конкурентами
Збутова політика	Постійне корегування збутової політики, забезпечення високого рівня сервісу, використання спроб запровадження індивідуального підходу до споживачів	Корегування збутової політики за потреби
Товарна політика	Акценти на оновленні продукції та її упакування	Увага зосереджена на обсягах виробництва
Цінова політика	Використання багатьох цінових стратегій, націлених на різні групи споживачів, використання широкого спектру цінових знижок	Дотримання декількох цінових стратегій, які корегуються за потреби; використання цінових знижок як у конкурентів
Частка ринку	Розширення частки ринку, вихід на нові сегменти ринку і на нові ринки, у т. ч. зовнішні	Втримання наявної частки ринку

Рис. 1.4. Основні характеристики активної і пасивної стратегій розвитку підприємства [16]

Пан Талавіря наголосив на важливості ролі сільського сектору не лише як системи, пов'язаної з певною територією та населенням, але й як частини

національної економіки та механізму досягнення загальнодержавних цілей, важливого елемента у забезпеченні спільної мети, - добробуту в державі. Він зазначив, що сільська територія - це категорія, яка включає адміністративно і територіально обмежену сукупність сіл, все, чим вони наділені, розташовані там, діють і використовуються в інтересах постійних або поточних громадян, наприклад, в загальних інтересах країни [17].

1.2. Підходи до розробки стратегії сталого розвитку регіону

Саме через процеси, описані вище, Комісія з питань сільського господарства та розвитку сільських територій ще у 2013 році розробила та подала на голосування в Європейському парламенті Звіт про майбутнє малих ферм, який також безпосередньо пов'язаний з майбутньою реформою САП та наступні рішення ЄК. У ньому зазначено, що малі ферми представляють собою модель сільського господарства із соціальним характером, яка наразі все ще переважає в ЄС і яка може і повинна співіснувати з іншими моделями сільського господарства у більшому масштабі та з більш вираженою ринковою орієнтацією. Відзначається також безпосередній зв'язок цих господарств із диверсифікацією економіки в сільській місцевості: малі господарства виконують не тільки виробничі функції, а й істотні функції, пов'язані із забезпеченням суспільними благами; це включає екологічну та ландшафтну роль (сприяння збереженню як характерного ландшафту європейської сільської місцевості, так і сільського біорізноманіття), соціальну роль (забезпечення засобів до існування для мільйонів людей у Європі, запобігання бідності та створення резервів робочої сили для промисловості та інших секторів економіки, наприклад туризм) і культурні ролі (збереження чудових традицій, звичаїв та інших нематеріальних історичних цінностей і виробництво регіональних і традиційних продуктів).

У документі також окреслюються основні проблеми малих ферм - низька ефективність, більш висока зайнятість у поєднанні з низькою продуктивністю,

більша різноманітність продукції, старші власники та нижча освіта, ніж ті, що працюють на ринково-орієнтованих фермах, труднощі зі спадковістю. Також повідомляється про різницю між регіонами – як між північчю та півднем Європи, так і між старими та новими державами-членами. У групі південноєвропейських країн - Іспанії, Португалії, Італії, Греції велике поширення дрібних ферм зумовлено історичними умовами та характером виробництва, тоді як у північних країнах функціонують так звані «аграрно-промислові» комплекси [18].

На рисунку 1.5. наведено схему взаємодії чинників, що впливають на розвиток сільськогосподарського регіону.

Рис. 1.5. Схема взаємодії чинників, що впливають на розвиток сільськогосподарського регіону [19]

Приєднання нових держав-членів також суттєво змінює структуру європейського сільського господарства, а також дрібного фермерського сектора в ЄС. Малі фермерські господарства значною мірою характерні для нових держав-членів, як наслідок розпаду колишньої державної власності (різні форми ТКЗС). Ферми з менш ніж 1 економічною одиницею присутні в старих державах-членах, таких як Італія та Греція (17% ферм), Австрія та Швеція (21%), Португалія (34%). Цікаво, що між 2005 і 2007 роками кількість цих малих ферм зросла в таких країнах, як Велика Британія, Австрія, Швеція та Португалія, але трохи зменшилася в Італії, Греції та Іспанії. Збільшення та зменшення кількості цих малих одиниць в окремих країнах можна пояснити системою субсидій до 2013 року та впровадження схем прямих платежів. Нідерланди – єдина країна, де немає дрібних ферм.

Знову ж таки, щодо режиму субсидування в цей період, середній розмір сільськогосподарських угідь збільшився в усіх країнах, хоча існували регіональні відмінності. У 2010 році (офіційний реальний перепис сільськогосподарських угідь) середній розмір сільськогосподарських угідь в ЄС становив 14,2 га, розподіляючись таким чином: 50,1 га на північному заході, 12,0 га на півдні та лише 7,1 га в новому регіоні держав-членів. Висновки полягають у тому, що в рамках чинної САП продовжують надавати перевагу великим агрохолдингам ринкового характеру, які й так отримують значні прибутки. У 2016 році картина змінилася саме через систему субсидій – середній розмір господарств зріс і в країнах Східної Європи, наприклад у Болгарії він став 20,5 га і значно перевищив середньоєвропейський показник, який зріс до 16 га. Це відбувається за рахунок дедалі більших ферм, які «з'їдають» дрібні [20].

Незважаючи на спеціальні програми підтримки малих фермерських господарств на період 2014-2020 рр., збереглися диспропорції не лише в дотаційності, а й у масштабах конкурентоспроможності та доходів. Також зберігається протиріччя пріоритетів у САП – дешеве харчування та, відповідно, дешева сировина для переробної промисловості (великі механізовані

господарства) та гідні доходи, зайнятість, диверсифікація та сталий розвиток сільської місцевості як привабливого місця для життя (заснований на існуванні дрібних, як правило, сімейних володінь).

Іншою проблемою є викривлення субсидій, оскільки поточні правила обмеження прямих платежів перестають працювати, якщо юридичні особи володіють декількома дочірніми компаніями, кожна з яких отримує це обмеження. Проблема в основному характерна для колишніх країн Східного блоку, але також і для деяких старих держав-членів. Також повідомлялося, що останнім часом акціонерні компанії входять у сільськогосподарський сектор із загрозливою швидкістю, і вони часто працюють за кордоном і слідуєть бізнес-моделям, керованими набагато більше інтересом до спекуляції землею, ніж до сільськогосподарського виробництва, що також спотворює основні принципи субсидування (Постанова про концентрацію земель, 2017 р.). Нинішня структура САП також сприяє тому, що зараз значна частина одержувачів прямих виплат за САП не здійснюють сільськогосподарську діяльність, а просто володіють сільськогосподарськими землями (Звіт, 2018) [21].

Реформа САП у 2013 р. сприяла обмеженню цього впливу шляхом запровадження вищих платежів за перші гектари та поступового зменшення підтримки площ, а рамки 2014-2020 рр. є більш сприятливими для малих фермерів (зокрема через спеціальні програми), але тенденції зберігаються попередні роки. Згідно з даними Євростату, у 2017 році в ЄС було близько 3,43 млн малих ферм (до 5 га), які обробляли 7,7 млн га землі, отримували 2,4 млрд субсидій, великих ферм (понад 250 га) було 80 тис., керували 44,2 млн га землі та отримали 9 мільярдів дотацій – утричі більше. Середні володіння (від 5 до 250 га) становлять 3,29 млн. і поглинули 29 млрд. субсидій. Тому, на думку ЄК, потрібні додаткові зміни – у Повідомленні Комісії до Європейського Парламенту про майбутнє продовольства та сільського господарства від 29.11.2017 йдеться, що хоча роль прямих платежів у стабілізації доходів від сільськогосподарської діяльності загалом схвалюється, той факт, що 20%

фермерів отримують 80% виплат, інколи викликає звинувачення у несправедливості.

Ці цифри відображають систему, в якій платежі прив'язані до землі, яка зосереджена серед невеликої кількості фермерів. Половина бенефіціарів САП – це дуже малі ферми, і більшість виплат отримують середні та великі професійні сімейні ферми; однак слід заохочувати більш збалансований розподіл підтримки». Звіт ЄК про майбутнє продовольства та сільського господарства від 22.5.2018 також викладає нові принципи САП після 2020 року - вважає за необхідне зберегти поточну структуру з двома стовпами (прямі виплати та підтримка сільських територій), підкреслюючи, що Стовпи повинні бути узгодженими та взаємодоповнюючими, а спрощена, обґрунтована, прозора та проста у впровадженні схема єдиних платежів (SAP) збереглась і після 2020 року. Систематизація чинників потенціалу сільського регіону показано на рисунку 1.6. кваліфікаційної роботи [22].

Новіков О.Є. і Ключник А.В., в своїй науковій публікації досліджували економічний потенціал аграрних місцевостей, див. рис. 1.6.

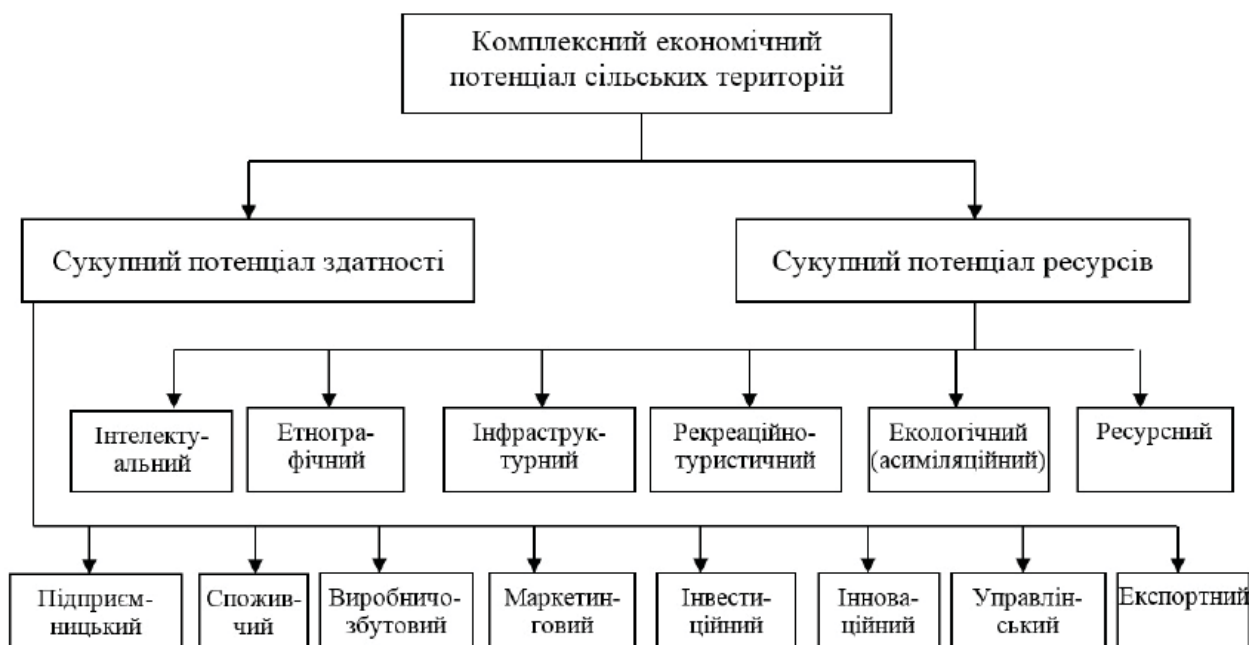

Рис. 1.6. Економічний потенціал аграрних місцевостей [4]

Однак, враховуючи те, що малі ферми отримують лише 8% субсидій САП, у Звіті наголошується, що підтримку для більших ферм слід поступово

зменшувати та обмежувати, тоді як для малих та середніх сімейних ферм і молодих фермерів вважає, що потрібна більш цілеспрямована та серйозна підтримка. , у тому числі в рамках підходу ЛІДЕР. Інші пропозиції – зберегти спрощену схему для дрібних фермерів, включити до неї фермерів, які мають менше 5 га землі, а також тих, хто не має землі (наприклад, бджолярі та деякі тваринники), включити до підтримки неповних фермерів. та тих, хто має змішаний дохід, а також зберегти існуючий виняток і забезпечити, щоб найменші ферми до 15 га не були обтяжені додатковими заходами у сфері навколишнього середовища та клімату [23].

Як стає зрозуміло, основним пріоритетом на наступний період Програми є забезпечення належної фінансової, технічної та адміністративної підтримки для захисту та розвитку малих фермерських господарств, що матиме сприятливий вплив на входження нових та молодих фермерів у сектор, а також щодо розвитку сільських територій і запобігання їхньому знелюдненню та створенню подальших диспропорцій між регіонами всередині держав і на міждержавному рівні в межах Союзу. Усвідомлюється необхідність збереження обох підходів – одного для підтримки інтенсивного сільського господарства та великих спеціалізованих ферм, а іншого – для підтримки життєздатності малих господарств та диверсифікації діяльності, оскільки обидві форми фермерства є корисними та важливими. Перші пов'язані з дешевим і доступним для всіх продовольством, а також із забезпеченням достатньою кількістю сировини харчової, хімічної, деревообробної та іншої переробної промисловості. Останні мають важливе значення для виживання сільських територій і виконують соціальну функцію – забезпечують дохід і роботу сім'ям, для яких сільське господарство є єдиним засобом існування.

Таким чином, у Звіті про майбутнє малих ферм зазначено, що вони мають кілька можливостей для розвитку:

- продовження попередньої форми з наступним прийняттям (успадкуванням) від наступних поколінь, яке, однак, зазвичай нав'язується

примусово - через відсутність можливості знайти іншу роботу та інші джерела доходу;

- ліквідація та знищення внаслідок передачі та продажу землі великого володіння, з виходом власників на пенсію або приступаючи до іншої роботи;

- розвиток і модернізація, в тому числі шляхом збільшення сільськогосподарських площ і відповідно збільшення виробництва, щоб стати повноправним учасником ринку;

- продовження власної діяльності з внесенням змін шляхом диверсифікації діяльності та, відповідно, джерел доходу [24].

На рисунку 1.7. наведено основні цілі заінтересованих осіб, що мають вплив на розвиток сільських територій.

Рис 1.7. Основні цілі заінтересованих осіб, що мають вплив на розвиток сільських територій [15]

Філософія САП щодо диверсифікації сільської місцевості полягає в тому, що сільське господарство - це не лише виробництво їжі. Воно також виробляє

інші «продукти» - природні зони для відпочинку і туризму, для милування красивими ландшафтами, екологічні та екосистемні послуги, середовище для диких тварин і рослин, тобто для біорізноманіття, воно може переробляти деякі шкідливі відходи та вплив клімату, воно відповідає за чистоту та охорону води, а крім того, воно виконує соціальні функції - це джерело роботи та доходу для значної частини сімей у сільській місцевості, це визначає їхній спосіб життя, зберігає місцеву ідентичність і культуру. Реалізована політика розвитку сільських територій у поточному програмному періоді надає можливість для диверсифікації діяльності в сільській економіці, особливо через менші проекти, реалізовані через підхід VOMR.

Як наслідок, у всій Європі сільське господарство як основна галузь і єдине джерело доходу для населення сільської місцевості починає розвиватися, хоча й повільно поступається місцем іншим видам підприємницької діяльності. Створюється можливість для повного використання всіх ресурсів, у тому числі земельних, які не використовуються для сільського господарства, а сталий розвиток тепер пов'язаний саме з диверсифікацією – сільська територія успішно розвивається не лише за своїми економічними результатами, а й за ширшими соціальними та екологічними аспектами, які також є дуже важливими, поряд з фінансовими показниками [25].

Об'єктивна реальність розвитку АПК під посиленням впливу цивілізаційних, глобальних тенденцій і структурних змін, характерних для більшості економік світу, призвела до ґрунтовного перегляду наукових і управлінських поглядів на роль сільських територій. Останні вже не розглядаються лише як база сировинного та трудового забезпечення розвитку агропромислового комплексу, оскільки практика довела, що не всі населені пункти орієнтовані на виробництво та реалізацію сільськогосподарської та промислової продукції. Більш того, в сучасних умовах зайнятість у сфері сільського та лісового господарства вже не може бути критерієм визначення сільської місцевості [1].

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФГ «ЯЛИНІВСЬКЕ 2007»

2.1. Стан використання господарством його земельних ресурсів

Під час досліджень використовувалась інформація про господарську діяльність ФГ «Ялинівське», що зареєстроване в с. Ялинівка Житомирського району Житомирської області (Пулинська селищна ТГ).

Згідно з інформацією з відкритих джерел, - «Житомирський район - адміністративна одиниця на півдні центральної частини Житомирської області. Адміністративний центр – місто Житомир. Площа території - 10 521,9 км², населення - 618 111 осіб. Район створено відповідно до постанови Верховної Ради України № 807-ІХ від 17 липня 2020 року. До його складу увійшли: Житомирська, Коростишівська, Радомишльська, Чуднівська міські, Брусилівська, Городоцька, Корнинська, Любарська, Миропільська, Новоборівська, Новогуївинська, Попільнянська, Пулинська, Романівська, Хорошівська, Черняхівська селищні та Андрушківська, Березівська, Високівська, Вишевицька, Вільшанська, Волицька, Глибочицька, Квітнева, Курненська, Олійвська, Потіївська, Станишівська, Старосілецька, Тетерівська, Харитонівська сільські територіальні громади. Раніше територія району входила до складу Житомирського, Попільнянського, Брусилівського, Черняхівського, Радомишльського, Коростишівського, Пулинського, Любарського, Романівського, Хорошівського, Андрушівського, Чуднівського районів, ліквідованих тією ж постановою» [26].

Сільське господарство - одна з основних галузей АПК, що займається вирощуванням сільськогосподарських культур і тваринництвом. Головне завдання сільського господарства - забезпечити людей продовольством і забезпечити промисловість сировиною [27].

Зміни розмірів земельних угідь ФГ «Ялинівське 2007» проілюстровано в наступній таблиці (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зміна розміру земельних угідь ФГ «Ялинівське 2007», га

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2023+/- до 2019
Всього землі	422,5	368,3	368,3	357,8	357,8	-64,7
У тому числі:						
- орні землі	392,5	338,3	338,3	327,8	327,8	-64,7
- інші землі	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	0,0
Коефіцієнт розораності землі	0,93	0,92	0,92	0,92	0,92	-0,01

Можемо бачити, що дане фермерське господарство дійсно відноситься до категорії малих та середніх сільськогосподарських підприємств. При чому спостерігається тенденція до поступового скорочення його розмірів. Так, за досліджуваний період скорочення розмірів господарства відбувалось у два етапи, - у 2020 і у 2022 роках. В абсолютних одиницях розмір господарства скоротився на 64,7 гектари, або на 15,3%.

Коефіцієнт розораності землі залишився майже незмінним, - лише зовсім незначне зниження рівня даного показника можемо бачити.

У Житомирській області розвинене багатопрофільне сільськогосподарське виробництво. Крім вирощування зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, картоплі та овочів, область займає лідируючі позиції серед інших регіонів України, займається виробництвом молока, м'яса та яєць.

За січень-червень 2021 року сільгоспідприємства сплатили до державного бюджету податків і зборів на суму 341,6 млн гривень, що в 1,4 рази більше, ніж минулого року, в еквіваленті 92,3 млн гривень. У структурі доходів державного бюджету частка надходжень від сільськогосподарського виробництва становить близько 11% [27].

В таблиці 2.2 показано співвідношення площі орних земель ФГ «Ялинівське» з кількістю його робітників.

Таблиця 2.2

**Співвідношення площі орних земель фермерського господарства
«Ялинівське» з кількістю його робітників**

Роки	Кількість працюючих, чол.	Припадає на 1 робітника, га	
		орних земель	посівів
2019	10	39,3	37,3
2020	10	33,8	32,9
2021	9	37,6	37,6
2022	9	36,4	34,2
2023	9	36,4	34,7
2023 у % до 2019	90,0	92,9	93,0
Відхилення (+\ -)	-1,0	-2,8	-2,6

Можемо помітити, що практично всі орні землі в господарстві засіваються. Дещо меншою, від максимально можливої, була площа посівів в 2022 році. Якщо розглядати ситуацію по рокам, то найбільше навантаження орних земель і, відповідно, площі посівів на одного робітника в господарстві відзначалось у 2019 р., а найменше у 2020 р.

Основними платниками податків є наступні господарства: СТОВ «Птахівник», ТОВ «Дружба 2020», ТОВ «Агровіва», ТОВ «Нива», ПСП «Новоселиця», СФГ «Едельвейс», ТОВ «Агроінвестконтакт», ТОВ «Сігнет-Центр» та інші [27].

Аграрне виробництво залежне від інших складових агропромислового комплексу: машинобудування, сільськогосподарське машинобудування та виробництво устаткування, хімічна промисловість, виробництво мінеральних добрив і засобів захисту рослин, легка і харчова промисловість, переробка сировини.

На рисунку 2.1. показано динаміку зміни розмірів ФГ «Ялинівське 2007».

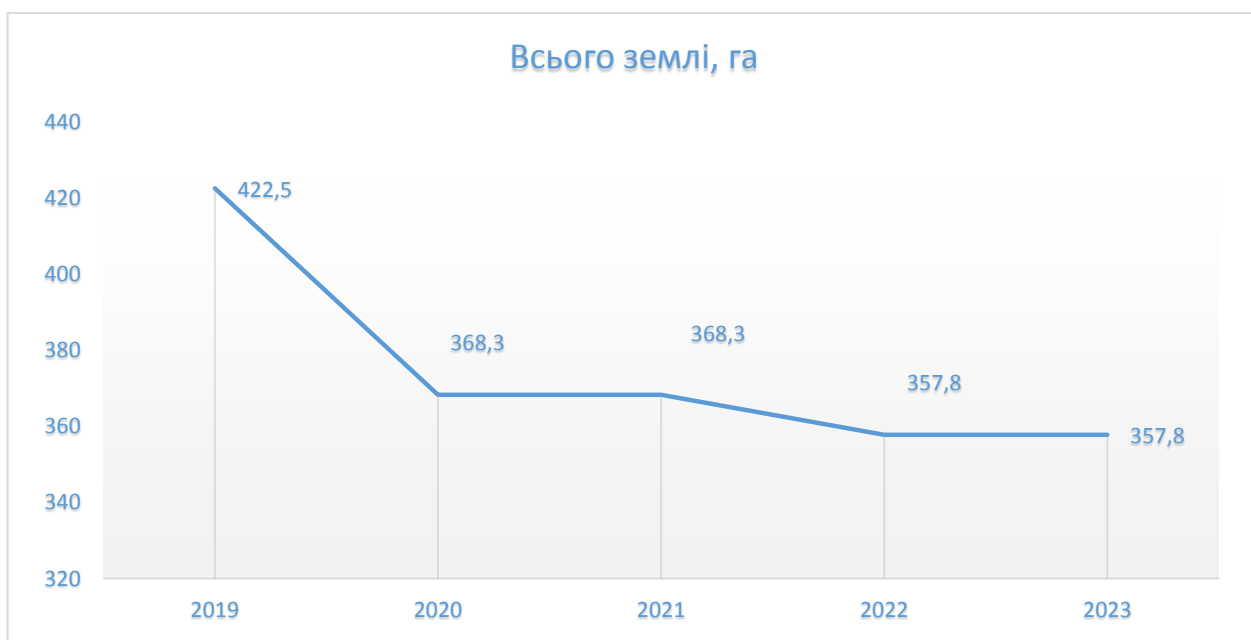

Рис. 2.1. Динаміка зміни розмірів ФГ «Ялинівське 2007»

Як уже зазначалось, господарство поступово втрачає земельні ресурси. Пояснення просте, частина власників земельних паїв уклала договори щодо їх оренди з іншими орендарями.

Інвестиції в сільськогосподарське виробництво збільшуються. Селекціонери на Житомирщині активно створюють високопродуктивні сорти рослин і тварин. Ефективність їх використання доведено декількома господарствами, серед яких сільськогосподарське підприємство «Єрчики», ВАТ «Колодянський бекон» та інші. Як результат, виробництво, переробка та експорт зерна генерують значні державні доходи та є важливими секторами зайнятості для людей у регіоні.

Особливості підприємств поза індустріальним сектором, до яких відноситься і дане господарство, полягають в наступному: сільське господарське підприємство - це господарська організація, де в умовах обмежених ресурсів і ризику виробляється і реалізується матеріальна продукція рослинництва і тваринництва. Виконує функції, пов'язані з постачанням

промисловості та інших галузей виробництва необхідними сільськогосподарськими ресурсами [28]. Склад і структуру посівів в ФГ «Ялинівське 2007» розглянемо в наступній таблиці (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура посівів господарства

Показник	2019		2021		2023		2023 +/- до 2019 по пито- мій вазі
	га	%	га	%	га	%	
Всього посівів	373,0	100,0	338,4	100,0	312,6	100,0	0,0
Пшениця	47,1	9,4	51,4	15,2	27,5	8,8	-0,6
Жито	34,7	9,3	8,1	2,4	0,0	0,0	-9,3
Ячмінь	24,3	6,5	19,3	5,7	0,0	0,0	-6,5
Кукурудза	114,1	30,6	109,6	32,4	80,9	25,9	-4,7
Соя	84,2	25,8	85,9	25,4	119,4	38,2	+12,4
Соняшник	68,6	18,4	64,0	18,9	84,8	27,1	+8,7

До повномасштабної агресії з боку Російської Федерації, дане фермерське господарство вирощувало одразу шість різних сільськогосподарських культур. Для підприємства з такими невеликими розмірами це забагато, але, очевидно, розрахунок був на зменшення рівня ризику від неврожаю. Починаючи з 2023 р. керівництво господарства відмовилось від вирощування таких зернових культур як жито і ячмінь. Тепер в ФГ «Ялинівське 2007» вирощують дві зернові і дві технічні культури, при чому питома вага посівів останніх помітно зростає. Особливо помітно зростає питома вага посівів сої.

Типологія сільськогосподарських підприємств за галузями аграрної сфери:

- Підприємства аграрного сектору з виробництва продукції садівництва та тваринництва;

- Підприємства агробізнесу, пов'язані із забезпеченням та переробкою сільськогосподарської продукції;

- Підприємства сфери послуг – ветеринарно-санітарна служба, ремонт та технічне обслуговування сільськогосподарської техніки.

За видами діяльності вони є: Розведення рослин; Тваринництво; Інші [29].

На рисунках 2.2. і 2.3. показано співвідношення розмірів посівних площ в господарстві у різні роки.

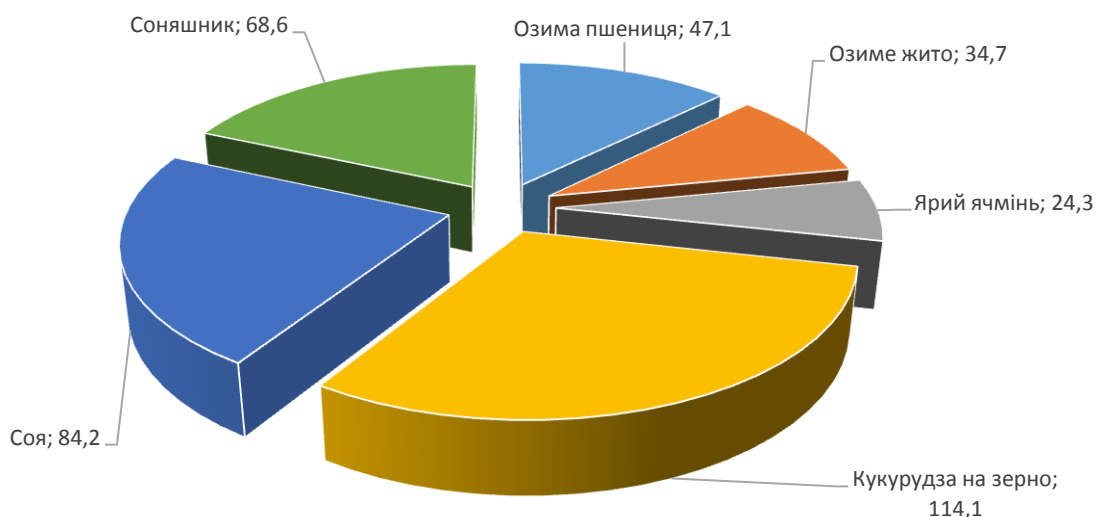

Рис. 2.2. Посівні площі господарства у 2019 р., га

Отже, як уже зазначалось, таке, невелике за розмірами господарство, вирощувало одразу шість культур. Зрозуміло, що це було відносно складно організувати, але, очевидно, мова йшла про зниження ризику від неврожаю.

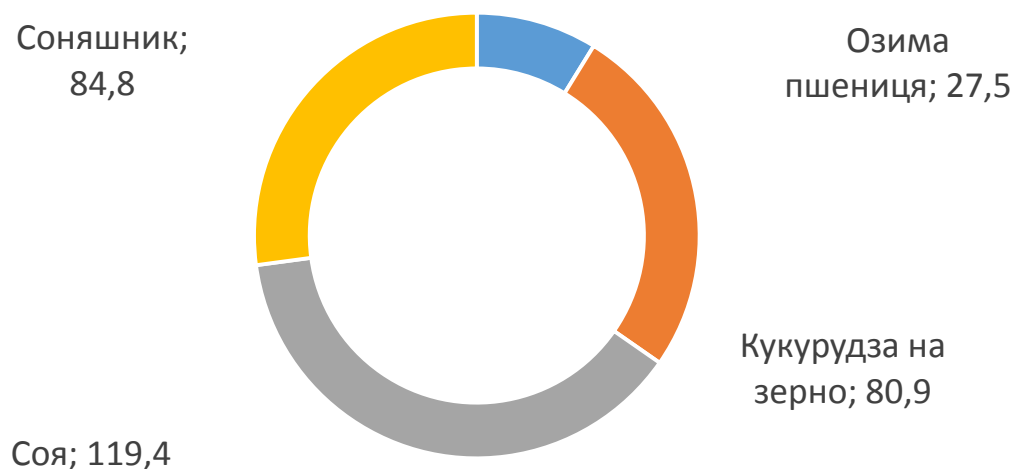

Рис. 2.3. Посівні площі господарства у 2023 р., га

Починаючи з 2023 р. кількість вирощуваних культур скоротилась до чотирьох. При цьому помітно зросла питома вага посівів таких культур як соя та соняшник. Питома вага посівів озимої пшениці майже не зменшилась, а кукурудзи на зерно господарство стало сіяти майже на 26 гектар менше.

В таблиці 2.4 показано коливання в господарстві рівня врожайності вирощуваних культур.

Таблиця 2.4

Колівання в господарстві рівня врожайності вирощуваних культур, ц/га

Культура	2019	2020	2021	2022	2023	2023 +/- до 2019
Пшениця	37,3	48,3	39,5	46,1	43,7	+6,4
Жито	43,7	42,4	40,2	45,4	-	-
Ячмінь	29,6	31,5	32,6	33,2	-	-
Кукурудза	55,1	48,6	49,8	52,3	54,6	-0,5
Соя	22,9	24,9	20,7	19,5	20,3	-2,6
Соняшник	25,4	26,4	24,9	26,6	28,1	2,7

Аналіз даних таблиці свідчить, що не зважаючи на помітні щорічні коливання, загальний рівень врожайності вирощуваних в даному фермерському господарстві сільськогосподарських культур є середнім. В умовах повномасштабних воєнних дій в господарстві відмовились від вирощування озимого жита і ярового ячменю. Очевидно, мова іде про складнощі зі збутом даної продукції.

Даний регіон (Житомирська область) придатний Цукровий буряк - багатофункціональна культура. В регіоні вирощують як технічні (призначені для виробництва цукру), так і кормові сорти, але переважають перші. Після переробки промислових цукрових буряків на цукор одержують велику кількість відходів, які є відносно цінним соковитим кормом для великої рогатої худоби та свинарства.

Для отримання стабільних і високих урожаїв цукрових буряків необхідні окультурені ґрунти (краще чорноземи), хороше і рівномірне зволоження ґрунту протягом літа. Будь-яке тимчасове погіршення водозабезпечення цієї культури призводить до зниження цукристості коренеплодів і зниження врожайності. Технічні сорти цукрових буряків також мають більшу вимогливість до сонячного світла. Для підвищення цукристості коренеплодів необхідна досить велика кількість сонячних днів [30].

Для аналізу коливань в ФГ «Ялинівське 2007» урожайності такої важливої культури як соняшник скористаємось графічним методом, див. рис. 2.4.

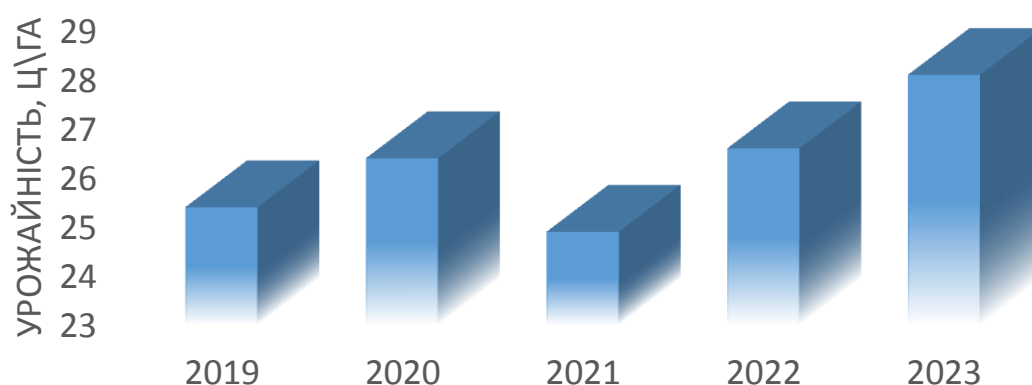

Рис. 2.4. Коливання рівня врожайності соняшника в ФГ «Ялинівське 2007»

Можемо побачити, що не зважаючи на обставини, в останні два роки (2022 і 2023) дане сільськогосподарське підприємство отримувало найвищу урожайність соняшника за весь досліджуваний нами період.

Льон волокнистий - починає рости при низьких температурах і має короткий вегетаційний період. Через це його культури просунулися далі на північ, ніж інші технічні культури. Якісне волокно і великі його врожаї отримують тільки в регіонах з прохолодним, дощовим і похмурым літом, де вирощують сорти льону з довгим нерозгалуженим стеблом. Льон висівають у

сівозміні за сприятливими попередниками, які збагачують ґрунт рослинним азотом на добре окультурених ґрунтах [31]. У районах із сухим теплим кліматом вирощують льон кучерявий. Стебло такого льону мало розвивається в довжину, сильно галузиться і не придатне для виробництва текстильних волокон. Льон кучерявий вирощують виключно для насінництва, - його масло використовується в основному в технічних і лікувальних цілях.

2.2. Результати використання ФГ «Ялинівське 2007» інших виробничих ресурсів

Основний капітал (фонди) є вартісним вираженням засобів праці. Визначальною характеристикою основних фондів є спосіб перенесення вартості на продукт - поступово, по ряду ланцюжків (виробничих циклів), частинами, у міру зношування. Тобто одноразова авансована вартість у статутному капіталі (фонді) по відношенню до основного капіталу здійснює постійний оборот, переходячи з грошової форми в виробничу, товарну і знову в грошову. У цьому полягає економічний зміст основного капіталу. У багатьох організаціях, крім власних основних фондів, використовують позикові кошти, що особливо характерно для підприємств сфери обігу, готельного і туристичного бізнесу і невеликих фірм, які не мають достатньо власного майна. На відміну від власних основних засобів, об'єкти оренди обліковуються на позабалансовому обліку і основними витратами за їх використання є орендна плата, а не витрати, списані внаслідок амортизації. Тому при аналізі орендованих основних засобів, як правило, використовується лише частина показників, пов'язаних з розміром площі підприємства і складськими можливостями [32].

Склад і структура технічних засобів виробництва визначаються даного аграрного підприємства, природно-економічними умовами і технологією землеробства і тваринництва. Необхідно спробувати створити механічну систему, що включає в себе поєднання джерела живлення і окремої робочої

машини, що забезпечує виконання всіх технологічних операцій в основних галузях виробництва.

Для визначення потреби в тракторах і сільськогосподарських машинах необхідно знати обсяги робіт, способи виконання, норми виробітку за зміну, коефіцієнт варіації та технічну готовність трактора. Відповідно до нормативних документів ці розрахунки проводяться на основі технологічної карти за видами культур, генерального плану механізаційних робіт, плану використання техніки протягом року.

В наступній таблиці (табл. 2.5) забезпеченість виробництва основними засобами виробництва.

Таблиця 2.5

Зміни у забезпеченості ФГ «Ялинівське 2007» основними засобами виробництва, тис. грн.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2023 +/- до 2019
Вартість основних засобів виробництва	1989,4	2617,3	2771,3	2866,4	2961,1	+971,7
Всього орних земель, га	392,5	338,3	338,3	327,8	327,8	-64,7
Всього робітників, осіб	10,0	10,0	9,0	9,0	9,0	-1,0
Фондозабезпеченість виробництва, тис. грн. \ 100 га	506,8	773,7	819,3	874,4	903,3	+396,5
Приходиться основних засобів на одного робітника, тис. грн. \чол.	198,9	261,7	307,9	318,5	329,0	+130,1

Можемо помітити, що не зважаючи на складні соціальні і економічні обставини, ФГ «Ялинівське 2007» поступово нарощує вартість власних основних засобів виробництва. Так за останні п'ять років вона зросла 971,7 тисячі гривень. Тобто, вартість основних засобів господарства у 2023 р., у порівнянні з 2019 р., складає 148,8%. А, оскільки і площа орних земель, і середньорічна чисельність працюючих в господарстві дещо скоротились, то відповідно, відмічається зростання таких показників як фондозабезпеченість виробництва, тис. грн. \ 100 га та приходиться основних засобів на одного робітника, тис. грн. \чол.

Кушнірук В.С., в своїй публікації, зазначає, що «Засоби виробництва - матеріальна основа виробництва, сукупність засобів та предметів праці. За значенням у процесі виробництва засоби поділяються на основні та оборотні, виробничого і невиробничого призначення. Засоби виробництва, виражені у вартісній формі разом з грошовими ресурсами, що обслуговують виробничий процес, становлять виробничі фонди. Склад і структура основних засобів залежать від економічних і природних умов господарювання, виробничого напрямку господарства (його спеціалізації)» [33]. На рисунку 2.5. показано зміну вартості основних засобів підприємства за досліджуваний період.

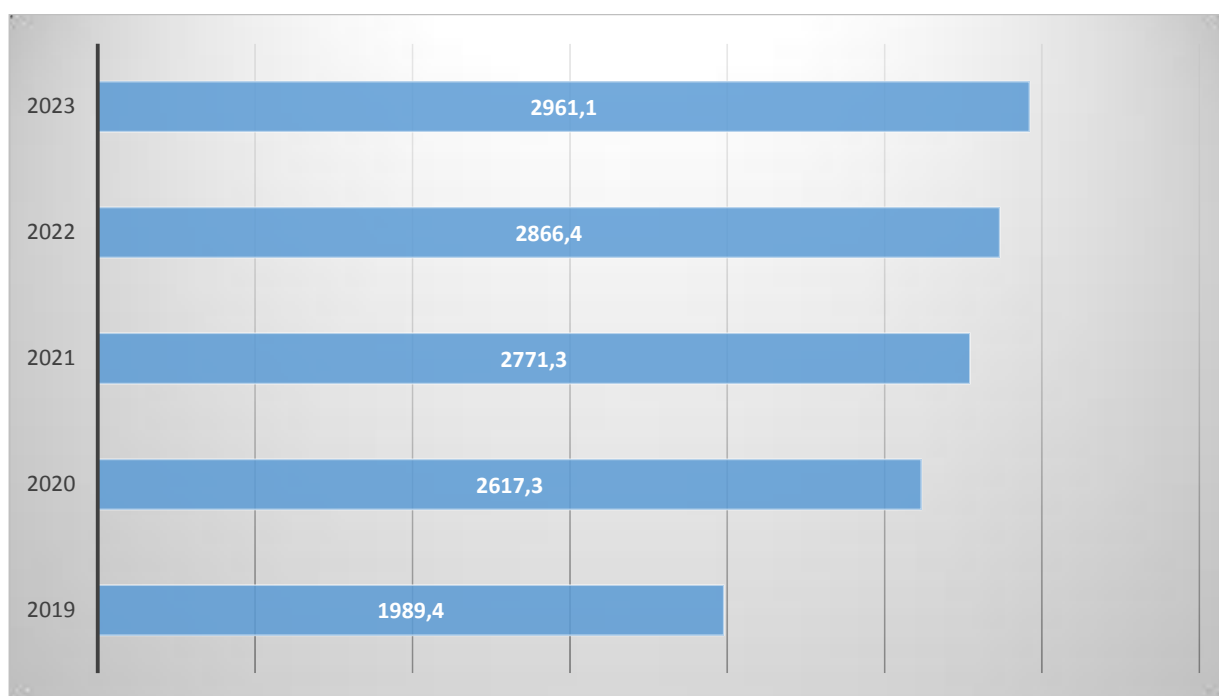

Рис. 2.5. Зміна вартості основних засобів ФГ «Ялинівське 2007» за досліджуваний період

Взагалі, навіть для такого невеликого за розмірами сільськогосподарського підприємства, вартість основних засобів, у тому числі у перерахунку на 100 га орних земель, є відносно малою. Очевидно, що частину основних засобів підприємству доводиться брати в оренду, або замовляти виконання певних сільськогосподарських робіт іншим сільгоспвиробникам. Як іще один варіант, - кооперація з іншими невеликими сільгоспвиробниками.

Відомо, що з часом виробничі засоби зношуються (погіршуються в якості). Розрізняють фізичне виснаження і моральне виснаження. Під фізичним зносом розуміється втрата якості під час використання робочого обладнання та під впливом природних і тимчасових факторів. Під моральним зносом розуміють вилучення засобів з виробничого процесу до повного їх фізичного зносу внаслідок появи нових, продуктивніших і дешевших машин.

Зрозуміло, що сільськогосподарське виробництво не можливе без використання людської праці. При цьому робітники аграрного підприємства виступають суб'єктами виробництва, а їхня праця стає його своєрідним виробничим ресурсом.

На рисунку 2.6. показано класифікацію персоналу сільськогосподарських підприємств у залежності від різних факторів.

Рис. 2.6. Категорії робітників в сільському господарстві [33]

Трудові ресурси є найважливішим ресурсом виробництва. До них відноситься та частина працездатного населення, яка володіє фізичними і

розумовими навичками і знаннями, які дозволяють якісно і вчасно виконувати завдання, передбачені технологією в цій галузі матеріального виробництва. До трудових ресурсів належать: 1) Населення працездатного віку (16 років до пенсійного віку). Проте сюди не входять непрацюючі інваліди 1-ї та 2-ї групи та непрацюючі особи, які отримують пенсії на пільгових умовах (до досягнення пенсії). Підвищувати працездатний вік жінок планується поетапно. 2) Працюючі пенсіонери. 3) За згодою батьків, можуть залучати учнів віком від 15 років для виконання легких робіт на певний час під час їх відсутності в школі.

В таблиці 2.6 проаналізовано зміну кількості робітників підприємства у розрізі категорій.

Таблиця 2.6

Зміна питомої ваги різних категорій робітників господарства у загальній їх кількості

Показник	2019		2021		2023		2023 +/- до 2019 по структурі
	чол.	%	чол.	%	чол.	%	
Керівники	1	10,0	1	11,1	1	11,1	+1,1 в.п.
Основні робітники	7	70,0	6	66,7	6	66,7	-3,3 в.п.
Допоміжні робітники (охорона)	2	20,0	2	22,2	2	22,2	+2,2 в.п.
Всього	10	100,0	9	100,0	9	100,0	0,0 в.п.

Фермерське господарство «Ялинівське 2007» Житомирського району відноситься до категорії дрібних сільськогосподарських виробників. Тому і чисельність його персоналу є невеликою. За досліджуваний період питома вага його основних робітників скоротилась на 3,3 відсоткових пункти.

Також Кушнірук В.С., зазначає, що «До робітників відносять тих працівників, що безпосередньо зайняті в процесі створення матеріальних цінностей, здійснюють ремонт, переміщення вантажів, надають різні послуги. Керівниками є: голови підприємств, керуючі відділками, бригадири, завідувачі

фермами, майстернями тощо, заступник керівників з названих посад, головні спеціалісти. До спеціалістів відносять працівників, які виконують економічні, інженерно-технічні й технологічні роботи (економісти, бухгалтери, агрономи, зоотехніки, механіки, інженери, енергетики тощо). Службовці ж готують і оформляють документацію, здійснюють контроль та господарське обслуговування (касири, секретарі-друкарки, статисти, табельники, чергові тощо)» [33].

На рисунку 2.7. показано зміну в господарстві такого показника як працевзабезпеченість, тобто відношення чисельності працюючих до площі його орних земель.

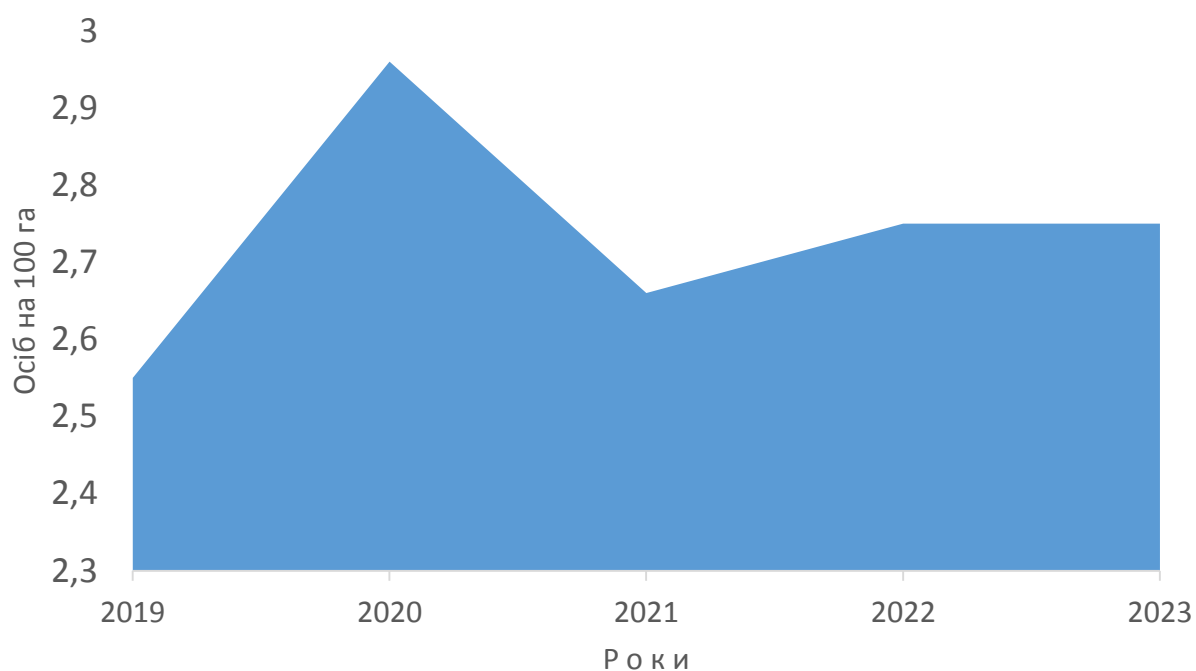

Рис. 2.7. Працевзабезпеченість виробництва в господарстві

Можемо помітити, що рівень даного показника в господарстві помітно коливається. Найвищим він був у 2020 р. Потім відбулось падіння рівня даного показника. А потім незначне підвищення і стабілізація.

Зростання рівня працевзабезпеченості якогось сільськогосподарського підприємства може свідчити як про посилення його виробничого потенціалу, так і навпаки, про ослаблення виробничих можливостей господарства. В

першому випадку мова іде про прийом на роботу нових додаткових робітників. Тобто потенціал господарства зміцнюється. В другому випадку мова іде про те, що при незмінній чисельності працівників в господарстві скоротилась площа орних земель. Тобто потенціал господарства знижується.

2.3. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства

В таблиці 2.7 представлені основні показники виробничо-фінансової діяльності ФГ «Ялинівське 2007» Житомирського району.

Таблиця 2.7

Основні показники виробничо-фінансової діяльності ФГ «Ялинівське 2007»

Житомирського району, тис. грн.

Показники	2019	2020	2021	2022	2023	2023 у % (+/-) до 2019
Виручка від реалізації продукції	2530,9	2644,3	3459,4	2953,7	4898,8	193,6
Витрати на виробництво і реалізацію продукції і послуг	2202,1	2285,5	2909,5	2653,8	4031,9	176,4
Фінансовий результат	328,8	358,8	549,9	299,9	866,9	263,7
Рівень рентабельності, %	14,9	15,7	18,9	11,3	21,5	+6,6 в.п.
Продуктивність праці, тис. грн.\чол.	253,1	264,4	384,4	328,2	544,3	215,1
Фондовіддача грн.\грн.	1,272	1,010	1,247	1,030	1,654	+0,382
Фондомісткість грн.\грн.	0,786	0,990	0,802	0,971	0,605	-0,181

Не зважаючи на складну ситуацію, господарство змогло в минулому році наростити обсяг виручки на 93,6%, у порівнянні з 2019 роком. При цьому в господарстві зросли і витрати на виробництво і реалізацію продукції. Зростання рівня витрат, за досліджуваний період, складає 76,4%. Відповідним чином, в господарстві зріс розмір фінансового результату від виробництва і реалізації продукції та продуктивність праці.

Слід розрізняти поняття результатів господарської діяльності, які можуть бути виражені як у натуральних одиницях (наприклад, обсяг виробництва,

тонни), так і в грошових одиницях (наприклад, вартість валового продукту) та ефективність (ефективність) виробництва. Основна характеристика ефективності виробництва (продуктивності системи) виражається в загальній методології її визначення, формалізована форма якої виглядає наступним чином [34]:

$$\text{Ефективність(продуктивність)} = \frac{\text{Результати}}{\text{Ресурси(витрати)}} \quad (2.1)$$

Ефективність виробництва (продуктивність системи) має багато різних визначень може бути застосована до оцінки та аналізу управлінських рішень. Через це важливо розділити відповідні види ефективності (продуктивності) за окремими ознаками (класифікаціями), кожна з яких має певне практичне значення для економічної системи. Відповідні види виробничої ефективності (діяльності) виділяють переважно на основі впливу (результату), отриманого від господарської діяльності підприємства (організації). У зв'язку з цим необхідно дати істотну і важливу характеристику різних видів ефективності.

Незважаючи на відносно повільне зростання вартості основних виробничих засобів ФГ «Ялинівське 2007», виручка від реалізації продукції і послуг, за досліджуваний період зросла майже на 100%. Це може свідчити про відносно ефективне застосування даним сільськогосподарським підприємством наявних основних засобів. Це вплинуло на рівень в господарстві таких показників як фондоддача та фондомісткість, прошу звернути увагу на попередню таблицю (табл. 2.7).

В першу чергу нас цікавить економічна ефективність. Економічна ефективність відображається через різноманітні вартісні показники, що характеризують проміжні та кінцеві результати виробництва на підприємстві чи в інших інтегрованих виробничих структурах. До цих показників належать: прибуток від виробництва (продукції); економія окремих видів ресурсів (матеріалів, праці) або загальна економія за рахунок зниження собівартості продукції; продуктивність праці тощо.

Коефіцієнт фондівдачі є показником ефективності використання основних засобів виробництва певним господарюючим суб'єктом, формула 2.2.

$$\Phi_v = \frac{ВП}{Of}, \quad (2.2)$$

де Φ_v – фондівдача;

ВП – вартість валової продукції, тис. грн.

Рівень фондівдачі в господарстві, за останній рік, зріс досить помітно. До цього рівень даного показника в фермерському господарстві «Ялинівське 2007» Житомирського району був нестабільним. А саме: він коливався від 1,010 у 2020 році до 1,247 у наступному 2021 році.

Фондомісткість продукції є оберненим до фондівдачі показником. Він показує відношення вартості основних засобів підприємства до одержаної ним виручки від виробництва та реалізації продукції та надання послуг. Прошу звернути увагу на наступну формулу (2.3).

$$\Phi_m = \frac{Of}{ВП}, \quad (2.3)$$

Фондомісткість у 2023 р. помітно знизилась, оскільки, як уже зазначалось, даний показник є оберненим до показника фондівдача.

У таблиці (2.8) визначено питому вагу виручки від реалізації кожного виду продукції ФГ «Ялинівське 2007» в сумі його загальної виручки за рік (структура товарної продукції). Розраховано на основі середнього обсягу продажів за останні три роки з використанням відповідної методології. Неможливо охарактеризувати рівень ефективності виробництва без визначення спеціалізації даного господарюючого суб'єкта. Завдяки спеціалізації можна значно підвищити продуктивність праці та ефективність використання капіталу, тим самим знизивши собівартість продукції. Таким чином, у суспільному поділі праці беруть участь підприємства, що спеціалізуються на окремих видах виробництва.

Процес спеціалізації характеризується зосередженням засобів виробництва і праці сільськогосподарського підприємства на виробництві

певних видів сировинної продукції з урахуванням природних і економічних умов.

Ступінь спеціалізації компанії доцільно оцінювати за допомогою коефіцієнта спеціалізації (формула 2.4):

$$Kc = \frac{100}{\sum Um(2n-1)} \quad (2.4)$$

де Um – вага (%) окремої галузі в сировинній продукції компанії.

n - це порядковий номер для кожної галузі, упорядкований у порядку зменшення питомої ваги відповідно до питомої ваги кожного продукту.

Якщо отриманий коефіцієнт менше 0,20, це означає слабкий рівень спеціалізації 0,20-0,40 – середній. 0,40-0,60 – високий. 0,60 і вище – глибокий рівень спеціалізації [35].

Таблиця 2.8

Структура товарної продукції ФГ «Ялинівське 2007» Житомирського району, тис. грн.

Продукція	2021	2022	2023	В середньому	%	Ранжовий ряд
Зерно:						
- пшениці	857,9	629,1	590,4	695,5	18,4	4
- жита	280,2	230,4	0,0	170,2	4,5	5
- ячменю	134,9	103,4	0,0	79,4	2,1	6
- кукурудзи	1120,8	962,9	1443,1	1175,6	31,2	1
Насіння:						
- сої	377,1	389,9	1476,5	748,8	19,8	3
- соняшника	688,4	638,0	1388,8	905,1	24,0	2
Разом по фермерському господарству	3459,4	2953,7	4898,8	3770,6	100,0	-

Підставивши дані з таблиці у формулу 2.4 можна розрахувати коефіцієнт спеціалізації ФГ «Ялинівське 2007» Житомирського району. Він складає вього 0,25. Це говорить про середній, ближче навіть до низького, рівень спеціалізації цього аграрного товаровиробника.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Фактори підвищення аграрної стійкості

Різні соціальні, економічні, ринкові, ідеологічні, особистісні, природні та ін. фактори різною мірою стимулюють або обмежують дії аграрних товаровиробників щодо сталого аграрного розвитку. Згідно з масштабним опитуванням, проведеним у 2016 році за участю керівників 300 фермерських господарств різних типів і місцезнаходження в країні, факторами, які найбільше стимулюють дії фермерських господарств щодо підвищення економічної стійкості фермерських господарств, є: ринковий попит і ціни, прями державні субсидії, ринкова конкуренція, фінансові можливості, участь у державних програмах допомоги, можливості отримання пільг зараз, можливості отримання пільг у найближчому майбутньому, податкові преференції, можливості отримання пільг у більш віддаленому майбутньому та інтеграція з покупцем продукції. Водночас ініціативи та тиск громадськості на території, суспільне визнання внеску, ініціативи та тиск груп інтересів, безпосередні вигоди для інших осіб та груп, а також професійна підготовка менеджера та найманої праці є критично важливими для найменшої частини господарств [36].

Для більшості опитаних господарств факторами, які найбільшою мірою стимулюють їхні дії щодо підвищення соціального аспекту аграрної стійкості, є: особисте переконання та задоволення, суспільне визнання внеску, безпосередні вигоди для інших осіб і груп, ініціативи та тиск громадськості в регіоні, доступ до фермерських рад та існуючі проблеми та ризики в регіоні. З іншого боку, для найменшої кількості фермерських господарств важливими факторами соціальної стійкості є: державний контроль і санкції, наявність довгострокового контракту з державою, реєстрація та сертифікація продукції, послуг тощо, податкові преференції та інтеграція з постачальником на фермі.

Факторами, які найбільше стимулюють фермерські господарства до підвищення екологічної стійкості, є: існуючі проблеми та ризики в глобальному масштабі, нормативні документи, стандарти, норми тощо, існуючі проблеми та ризики в галузі. Водночас, принаймні для фермерських господарств важливими факторами для екологічного аспекту стійкості є: інтеграція з фермерським постачальником, податкові преференції, наявність довгострокового контракту з державою, ринковий попит і ціни, інтеграція з покупцем продукція, ринкова конкуренція, ініціативи та тиск з боку груп інтересів, наявність партнерів для співпраці, ініціативи інших господарств та можливості отримання вигоди на даний момент. Усі ці специфічні стимули для підвищення економічної, соціальної та екологічної стійкості болгарських ферм слід враховувати при вдосконаленні державної політики та програм сталого розвитку [37].

Суспільна підтримка різними механізмами та інструментами держави повинна мати на меті покращити багатогранні аспекти аграрної стійкості та сталості ферм. Інструментами, які впливають на економічну стійкість найбільшої частки опитаних господарств, є: прямі субсидії на одиниці площі, національні доплати за продукцію, тварин тощо, модернізація агрохолдингів, зелені виплати. Водночас заходи з лісорозведення та відновлення лісового потенціалу, відновлення та розвиток населених пунктів, сприяння туристичній діяльності та обслуговуванню населення у сільській місцевості мають значний вплив на цей аспект сталості відносно невеликої кількості господарств.

На думку більшості опитаних господарств, вплив державної політики на соціальну та екологічну стійкість є відносно слабким. Інструментами, які підвищують соціальну стійкість відносно більшої частини фермерських господарств, є: стратегії місцевого розвитку, послуги для населення в сільській місцевості, оновлення та розвиток поселень та сприяння туристичній діяльності. Водночас соціальну стійкість найменшої кількості господарств покращують «еко-заходи», агроекологічні виплати та підтримка органічного землеробства. На думку менеджерів, найбільш значущими політичними інструментами підвищення екологічної стійкості аграрних підприємств є: зелені платежі,

підтримка органічного землеробства, обов'язкові стандарти, норми, правила та обмеження, а також агроекологічні платежі. З іншого боку, державними інструментами, які мають найменший вплив на екологічну стійкість ферм на поточному етапі, є: підтримка створення та розвитку мікропідприємств, створення організацій виробників, підтримка напівринкових ферм, диверсифікація у несільськогосподарську діяльність, підтримку ферм молодих фермерів та оновлення та розвиток міст [38].

Гаркавий В.В., в своїй публікації указує, що: «... досвід досліджень і політики узагальнено в Порядку денному Генеральної Асамблеї ООН, де встановлено Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року (Рада ФАО, 2015 р.)» [39], див. наступний рисунок (рис. 3.1.).

Цілі сталого розвитку до 2030 року (загальний блок)

- Покінчити з бідністю в усіх її формах усюди.
- Забезпечити здорове життя та сприяти добробуту для всіх у будь-якому віці.
- Забезпечити інклюзивність і справедливість якісна освіта та сприяння можливостям навчання протягом усього життя для всіх.
- Досягнення гендерної рівності та розширення можливостей усіх жінок і дівчаток.
- Створити стійку інфраструктуру, сприяти інклюзивній та сталій індустріалізації та сприяти інноваціям.
- Зменшити нерівність усередині та між країнами.
- Зробити міста інклюзивними, безпечними, стійкими та сталими.
- Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого розвитку.
- Сприяти мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, забезпечувати доступ до правосуддя для всіх і створювати ефективні, підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях.
- Зміцнення засобів впровадження та поживлення Глобального партнерства зі сталого розвитку.

Рис. 3.1. Цілі сталого розвитку до 2030 року (загальний блок)

Джерело: «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року (2015). Генеральна Асамблея ООН»

Існує сильна диференціація впливу окремих інструментів політики на стійкість ферм різних типів і місць розташування. Механізми та інструменти національної політики, які мають найбільший вплив на підвищення стійкості:

- загальнодержавні надбавки на продукти, тварин тощо щодо економічної стійкості комерційних компаній, господарств, переважно самоокупних, і спеціалізованих на трав'яних тваринах, що знаходяться в гірській місцевості та з угіддями в заповідних зонах і територіях;

- зелені виплати для економічної стійкості господарств;

- професійне навчання та консультації для великих фермерських господарств;

- модернізація агрохолдингів з точки зору економічної стійкості приватних підприємців, комерційних компаній, спеціалізованих на змішаному тваринництві та змішаному рослинництві;

- підтримка напівринкових господарств та створення організацій виробників для економічної стійкості господарств насамперед для самозабезпечення.

Усі ці дані щодо реального впливу окремих механізмів та інструментів державної підтримки на різні аспекти аграрної стійкості слід враховувати при вдосконаленні політики та програм підтримки сектора та ферм різного типу та місця розташування. Аналіз взаємозв'язків між особистісними характеристиками керівників досліджуваних господарств та рівнями стійкості в господарствах, якими вони керують, дає можливість виявити значення особистісних факторів для аграрної стійкості в країні. Проведене поглиблене дослідження та оцінка стійкості показали, що частка керівників-чоловіків, у господарствах яких стійкість сільського господарства є хорошою або високою, є значною (93,1%) і більшою, ніж у господарствах із керівниками-жінками (88,89%). Високі значення показників інтегральної та екологічної стійкості в обох статей свідчать про відсутність суттєвої різниці в загальному рівні аграрної стійкості у господарствах, які очолювали чоловіки та жінки [40].

Група цілей сталого розвитку, що мають відношення до сільськогосподарського виробництва виділена як окремий рисунок (рис. 3.2.).

Цілі сталого розвитку до 2030 року (цілі пов'язані з сільським господарством)

- Покінчити з голодом, досягти продовольчої безпеки та покращити харчування та сприяти сталому сільському господарству.
- Забезпечення доступності та сталого управління водою та санітарією для всіх.
- Забезпечити доступну, надійну, стійку та сучасну енергію для всіх.
- Сприяти стійкому, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх.
- Забезпечити стійкі моделі споживання та виробництва.
- Вжиття термінових заходів для боротьби зі зміною клімату та її наслідками.
- Захист, відновлення та сприяння сталому використанню наземних екосистем, стале управління лісами, боротьба з опустелюванням, припинення та боротьба з деградацією ґрунтів, зупинка втрати біорізноманіття.

Рис. 3.2. Цілі сталого розвитку до 2030 року (цілі, що мають відношення до сільськогосподарського виробництва)

Джерело: (див. рис. 3.1.).

Проте аналіз окремих аспектів аграрної стійкості показує, що відсоток господарств з кращою економічною стійкістю є вищим серед керівників-чоловіків – 88,89% серед керівників-чоловіків та 75% серед керівників-жінок. Що стосується соціального аспекту стійкості, то навпаки: переважаюча частка жінок-керівників у господарствах із високим рівнем стійкості (87,5%) та відносно менша частка господарств із доброю та високою соціальною стійкістю серед керівників-чоловіків (70,37%). Це дає уявлення про різні переваги менеджерів різної статі - соціальні для жінок і економічні для чоловіків.

У партнерській власності частка ферм з хорошою або високою стійкістю відносно менша, і в цьому типі управління пріоритет віддається економічній та екологічній стійкості. Усі ферми з груповою власністю мають хороші або високі

значення стійкості в цілому та для кожного з її аспектів, що виражає однакові пріоритети управління для всіх аспектів [41].

Аналіз взаємозв'язків між рівнем аграрної стійкості та віком керівників господарств дає уявлення про вікові групи, які найбільшою мірою сприяють підвищенню аграрної стійкості на сучасному етапі. Спостерігалася сильна кореляція між хорошим і високим рівнями стійкості ферми та віком менеджерів у категоріях від 41 до 55 і від 56 до 65 років. Відносно менша частка молодих керівників віком до 40 років та літніх фермерів (понад 65%) із високим рівнем стійкості господарства вказує на те, що ці категорії не мають достатнього досвіду для досягнення доброї стійкості (молоді фермери) та/або зосередженості на окремих аспектах стійкості (екологічні в обох групах).

Було встановлено міцний зв'язок між рівнями компетентності принципів економічної, соціальної та екологічної стійкості та рівнями аграрної стійкості в опитуваних господарствах. Щодо всіх аспектів стійкості, то частка ферм з хорошою або високою стійкістю, які добре або дуже добре знають принципи сталого сільського господарства, є надзвичайно високою, рис. 3.3.

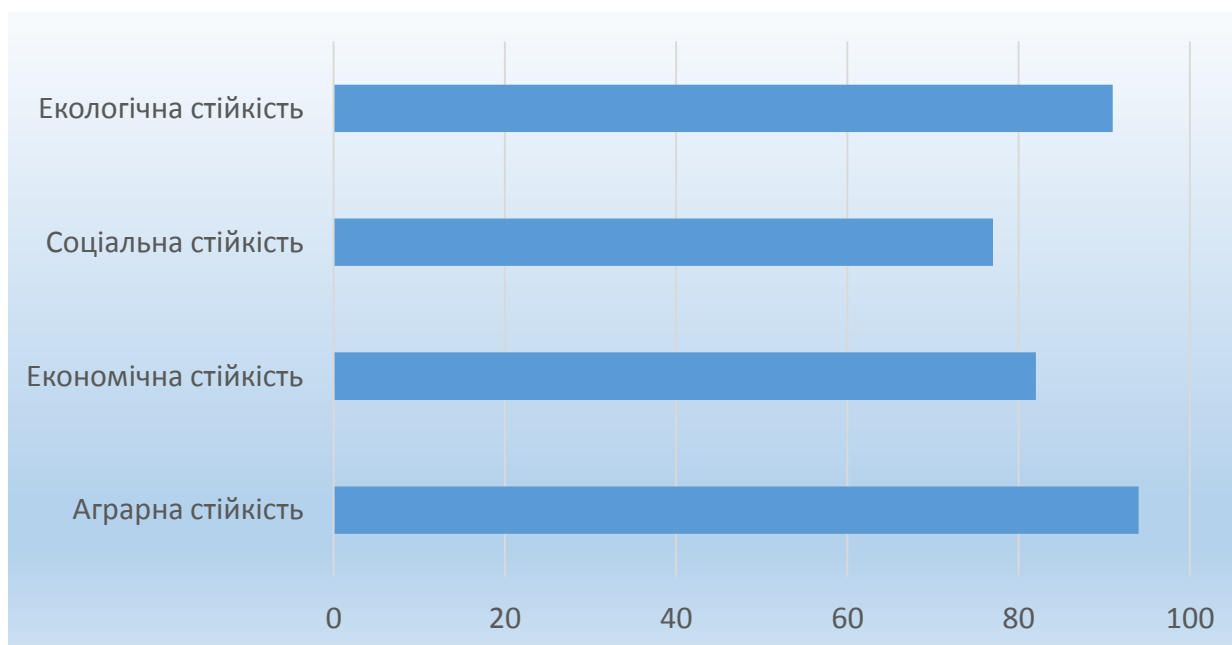

Рис.3.3. Частка господарств з доброю та високою аграрною стійкістю, які добре і дуже добре знають принципи сільського господарства (у відсотках)

Залежність від компетентності особливо сильна для досягнення високої екологічної стійкості (91,18%), меншою мірою для хороших рівнів економічної стійкості (82,35%) і порівняно меншою мірою для соціальної стійкості (76,47%). Таким чином, підвищення компетентності та культури сталого сільського господарства через навчання, інформацію, обмін досвідом, заходи стимулювання тощо. є важливим чинником підвищення аграрної стійкості та окремих її аспектів [42].

Аналіз опитаних господарств також показує, що частка господарств з хорошою та високою аграрною стійкістю є найвищою, з господарствами з довшим періодом існування та піклуванням про підвищення стійкості господарства – з максимальними значеннями в групах від 6 до 15 років (рис. 3.4.).

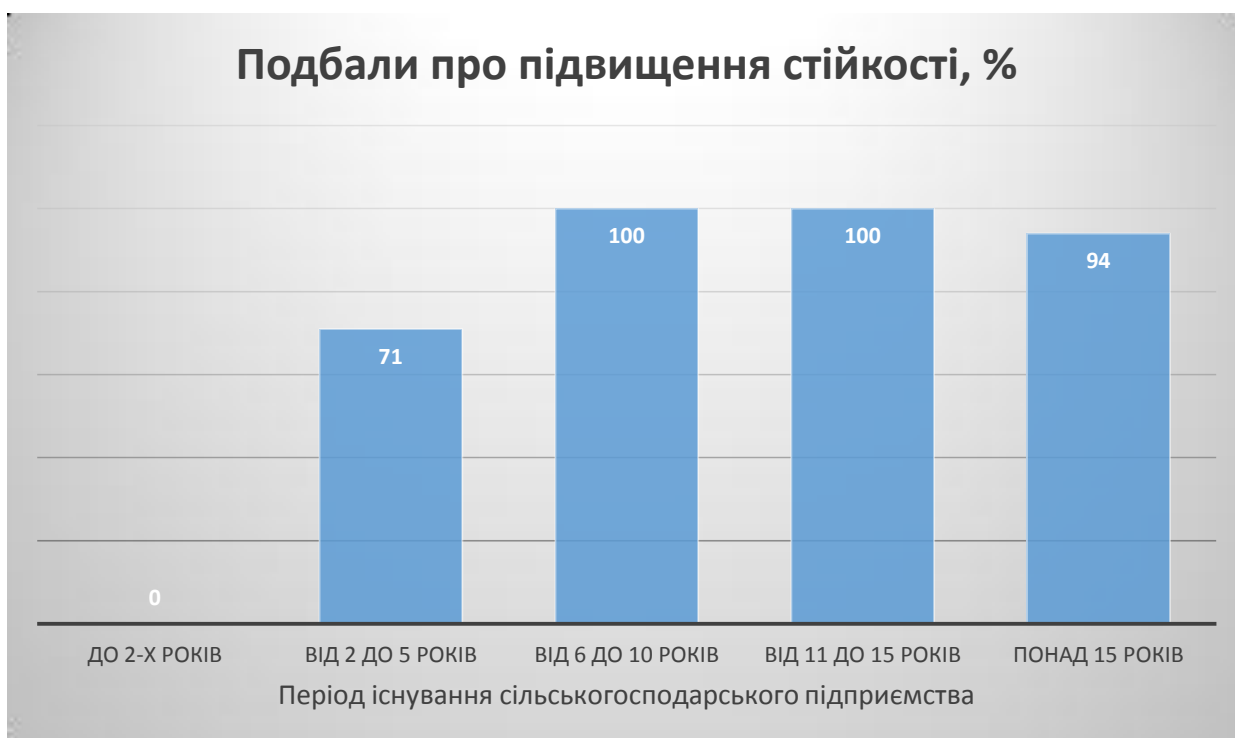

Рис. 3.4. Частка господарств з доброю та високою аграрною стійкістю залежно від періодів існування (у відсотках)

Це підтверджує, що стійке сільське господарство вимагає довгострокової стратегії та цілеспрямованого догляду для покращення окремих аспектів

стійкості. Тому заходи державної підтримки також мають бути пов'язані зі стимулюванням і постійною підтримкою таких довгострокових стратегій фермерства.

Відсутність господарств з доброю або високою стійкістю в групі тих, хто піклується про підвищення стійкості до 2 років, і їх менша частка в групі від 2 до 5 років свідчить про необхідність періоду практики «набуття знань через досвід» для досягнення доброї або високої аграрної стійкості. Зменшення частки ферм з хорошою стійкістю серед тих, хто доглядає понад 15 років, швидше за все, є результатом відсутності ефективної модернізації (адаптації) стратегій, щоб вони відповідали змінам соціально-економічного, інституційного та природного середовища в останні роки.

Аналіз взаємозв'язків між рівнем аграрної стійкості в господарствах та значенням, яке керівники надають окремим елементам зовнішнього середовища та формам господарювання, дає змогу оцінити реальну ефективність різних механізмів і форм господарювання для підвищення аграрної стійкості в країні. Стосовно більшості компонентів зовнішнього інституційного, ринкового та природного середовища не виявлено сильної кореляції між хорошим і високим рівнями стійкості та (позитивною, негативною) оцінкою менеджерів впливу відповідних факторів на аграрну стійкість. Єдиним винятком є «вільний доступ до державних земель» (93,33%), «сформована репутація» (92,31%) та «існуюча довіра» (91,67%), де господарства з позитивною оцінкою впливу цих факторів демонструють і вищі рівні аграрної стійкості. Очевидно, що по відношенню до інших елементів зовнішнього середовища господарства адаптуються до умов досягнення аграрної стійкості, незалежно від сприятливого чи негативного впливу розглянутих факторів [43].

Що стосується взаємозв'язку між добрим і високим рівнями аграрної стійкості на фермах та ефективними (позитивними для ферм) приватними, контрактними, колективними та гібридними формами управління, то ситуація зовсім інша. У багатьох застосовуваних формах існує сильна кореляція між

позитивною оцінкою керівників свого впливу на аграрну стійкість і досягнутим хорошим (і високим) рівнем аграрної стійкості у відповідних господарствах.

3.2. Заходи по впровадженню стратегії сталого розвитку ФГ «Ялинівське 2007»

Форми господарювання, яким надають перевагу та використовують фермерські господарства, є критично важливими, і (швидше за все) їх вибір керівниками певною мірою фактично сприяє досягненню вищої аграрної стійкості в господарствах. Ефективність окремих форм така: особисте переконання та ініціатива власника (92,5%), особисте переконання та ініціатива працівників (100%), прибуток і вигода в даний момент (92%), безпосередня вигода для інших осіб та груп (75%), диверсифікація діяльності всередині господарства (83,33%), прямий роздрібний продаж продукції та послуг (84,62%), продаж на ринку та біржі (100%), договір купівлі-продажу продукції та послуг (95,24%), обмін продукції та послуг на інші товари та послуги (100%), безоплатне надання ресурсів, продукції, послуг та заходів (83,33%), зв'язані договори поставки з отриманням послуг від постачальника (100%), участь у спільній дії з іншими фермерами або нефермерами (100%), інтеграція з фермерським постачальником (100%), інтеграція з покупцем продукції (100%), партнерство з бізнес-організацією (100%), державна субсидія для діяльності та продукції (88,24%), державне субсидування нових інвестицій (100%), зелені платежі та еко-заходи з ППРП (94,12%), державна підтримка фермерських організацій (100%), інші заходи Програми аграрного та сільського розвитку (100%), участь в інших громадських програмах (100%), наявна громадська підтримка в районі (100%), партнерство з муніципальною, державною, міжнародною організацією (100%) та суспільне визнання внеску (93,33%) [44].

В решті проаналізованих форм господарювання, які застосовували досліджувані господарства, немає чіткого зв'язку між високим рівнем аграрної стійкості та оцінками керівників щодо впливу форми господарювання на

стійкість. У цих випадках форми, яким віддають перевагу керівники, не дають очікуваних результатів (через новизну, короткий термін використання, неефективність) або виявляють спільний (кумулятивний, суперечливий тощо) ефект з іншими використовуваними формами управління, або оцінки менеджерів є неточними і не відображають реального впливу форми господарювання на аграрну стійкість. Дослідження взаємозв'язків між формами господарювання в аграрній сфері та рівнем аграрної стійкості слід продовжувати шляхом розширення кола досліджуваних господарств, а також урізноманітнення конкретних форм господарювання, що застосовуються в господарствах різних типів, шляхом збагачення методів аналіз, що використовується для встановлення складних взаємозв'язків між аграрним управлінням і сталістю [45].

В умовах війни сільськогосподарські товаровиробники України зіштовхнулись зі зменшенням попиту на зернові, та з певним зниженням закупівельних цін на цю продукцію. Логічною відповіддю на ситуацію стало нарощування площ посівів олійних культур (ріпак, соя і, звичайно ж соняшник). З часом, це призведе до помітного виснаження ґрунтів. Подібним чином на сучасні реалії попиту на продукцію рослинництва в Україні відреагувало і керівництво ФГ «Яворівське 2007».

Я пропоную даному сільськогосподарському підприємству змінити сорт озимої пшениці, що ним вирощується і почати культивувати пшеницю гібриду РЖТ Бодицек, див. Додаток А. дана озима пшениця відноситься до ранньостиглих, тому великі господарства можуть її використовувати з метою почати жнива раніше і, таким чином, зменшити навантаження на зернозбиральні комбайни. Група якості А. Найраніший сорт у своїй групі. Оптимальний попередник для озимого ріпаку. Даний гібрид озимої пшениці рекомендований до культивації у всіх регіонах України.

Агрономічні характеристики гібриду озимої пшениці соту РЖТ Бодицек по шкалі від 1 до 9:

Зимостійкість гібриду: 9;

Посухостійкість гібриду: 8;

Стійкість гібриду до вилягання: 7;

Висота рослин: 5.

При ранніх строках посіву, норма висіву на гектар складає 3,5-3,9 млн насінин. При середніх строках посіву, - 3,9-4,5 млн насінин/га [46].

В таблиці 3.1 наводяться планові на 2024 р. обсяги реалізації продукції рослинництва в ФГ «Ялінівське» з розробленим мною проєстом впровадження сталого розвитку даного сільськогосподарського підприємства.

Таблиця 3.1

Вплив на валовий збір і обсяг реалізації вирощування нового гібриду озимої пшениці в ФГ «Ялінівське 2007»

Культура	2024				2024 (проєкт)			
	площа посівів, га	план			площа посівів, га	урожайність, ц/га	валовий збір, ц	обсяг реалізації, т
		урожайність, ц/га	валовий збір, ц	обсяг реалізації, т				
Пшениця	57,4	43,7	2508,4	238,5	57,4	69,5*	3989,*3	379,1*
Кукурудза	89,2	54,6	4870,3	462,7	89,2	54,6	4870,3	462,7
Соя	91,1	20,3	1849,3	175,7	91,1	20,3	1849,3	175,7
Соняшник	79,8	28,1	2242,4	230,1	79,8	28,1	2242,4	230,1
Всього посівів	317,5	-	-	-	317,5	-	-	-

* За умови використання насіннєвого матеріалу гібриду озимої пшениці РЖТ Бодицек

В проєкті залишилися без змін всі площі посівів сільськогосподарських культур, що вирощуються в даному господарстві. При цьому плановий рівень урожайності на 2024 р. таких культур як кукурудза на зерно, соя та соняшник, а разом з ними і плановий валовий збір продукції та плановий обсяг її реалізації також залишаються незмінними. Фактично єдина зміна в проєкті, у порівнянні з показниками 2024 р. це планова урожайність, плановий валовий збір та плановий обсяг реалізації продукції по озимій пшениці, за умови вирощування в господарстві нового гібриду РЖТ Бодицек.

В наступній таблиці (табл. 3.2) проведено розрахунок зміни планового у 2024 р. розміру виручки ФГ «Ялинівське 2007» за умови переходу до вирощування ранньостиглого гібриду озимої пшениці. Використання нового більш урожайного гібриду озимої пшениці дозволить даному сільськогосподарському підприємству отримати додаткову виручку у розмірі 721,8 тис. грн.

Таблиця 3.2

Можлива зміна суми виручки ФГ «Ялинівське 2007»

Продукція	План реалізації, 2024 р., т		Очікувані закупівельні ціни, тис. грн./т	Сума виручки, 2024 р., тис. грн.	
	план	проект		план	проект
Зерно пшениці	238,5	379,1*	5,134	1224,5	1946,3*
Зерно кукурудзи	462,7	462,7	4,467	2066,9	2066,9
Насіння сої	175,7	175,7	13,500	2372,0	2372,0
Насіння соняшника	230,1	230,1	13,200	3037,3	3037,3
Всього:	-	-	-	8700,7	9422,5*

* За умови використання насіннєвого матеріалу гібриду озимої пшениці РЖТ Бодицек

При цьому загальна сума виручки господарства може зрости на 8,3%. Зрозуміло, що для спрощення розрахунків, планові і проектні обсяги реалізації рослинницької продукції господарства, яку воно може отримати при вирощуванні інших культур, залишено незмінними.

Фактори та проблеми дослідження наявності/відсутності аграрної стійкості перебувають у прямому причинно-наслідковому зв'язку та зумовлені станом середовища здійснення господарської діяльності. Стійкість, зокрема аграрна, є динамічним станом, який є відображенням процесів, що відбуваються всередині та поза господарством. Вони можуть бути внутрішніми або зовнішніми щодо ферми. Будь-яка економічна структура є складною системою, що підпорядковується динамічно змінним економічним, соціальним,

екологічним та інституційним процесам. В аграрному секторі через специфіку виробництва стійкість господарських одиниць також сильно/переважно залежить від природного чинника. Завдяки симетрії процесів у багатосаровій структурі цієї за своєю суттю соціальної моделі, пов'язаної з сільським господарством як основною галуззю, ми могли б виділити сферу (говорити про) аграрної стійкості.

Нарощування обсягів вирощування і реалізації зерна озимої пшениці призведе до відповідного нарощування витрат на її виробництво і реалізацію, див. таблицю 3.3.

Таблиця 3.3

Зміна можливих у 2024 р. витрат на виробництво і реалізацію продукції ФГ «Ялинівське 2007», тис. грн.

Продукція	Плановий обсяг реалізації, т		Можливі витрати на виробництво і реалізацію			
	план	проект	собівартість виробництва, тис. грн. \ т	план	проект	проект до плану, %
Зерно пшениці	238,5	379,1*	3,2	763,2	1213,1*	158,9
Зерно кукурудзи	462,7	462,7	2,5	1156,8	1156,8	100,0
Насіння сої	175,7	175,7	6,4	1124,5	1124,5	100,0
Насіння соняшника	230,1	230,1	6,7	1541,7	1541,7	100,0
Всього:	-	-	-	4586,2	5036,1	109,8

* За умови використання насінневого матеріалу гібриду озимої пшениці РЖТ Бодицек

Передбачається, що витрати на виробництво і реалізацію продукції фермерського господарства у 2024 складатимуть 4586,2 тис. грн. Але, за умови, що господарство почало б вирощувати новий гібрид озимої пшениці, його б витрати за 2024 р. зросли б на 9,8% і склали б 5036,1 тис. грн. При цьому безпосередні витрати на виробництво зерна озимої пшениці зросли б більше ніж на половину, а саме на 58,9%.

Знання етапів розвитку наукового знання, як етапу удосконалення економічної науки, дозволяє зрозуміти логіку та взаємозв'язок між соціально-

економічними процесами, науковими категоріями та законами. Розвиток наукової теорії протягом століть пояснює закономірності розвитку господарського життя. Шукаються причинно-наслідкові зв'язки для процесів, що відбуваються, істотна обумовленість і діалектичний зв'язок.

В табл. 3.4 проведено розрахунок впливу від реалізації запропонованого проєкту на результати роботи господарства.

Таблиця 3.4

Прогноз впливу від реалізації запропонованого проєкту на результати роботи господарства у 2024 р.

Показник	План	Проєкт	Проєкт до плану	
			+/-	%
Витрати на виробництво і реалізацію продукції	4586,2	5036,1	+449,9	109,8
Виручка	8700,7	9422,5	+721,8	108,3
Фінансовий результат	4114,5	4386,4	+271,9	106,6
Рівень рентабельності, %	89,7	87,1	-2,6	-

Реалізація заходів по впровадженню стратегії сталого розвитку ФГ «Ялинівське 2007» передбачає нарощування його витрат на виробництво і реалізацію продукції на 9,8%. При цьому його виручка від реалізації продукції має зрости на 721,8 тис. грн., а фінансовий результат його діяльності за рік має зрости на 271,9 тисячу гривень.

Таким чином, проєкт можна вважати доцільним до впровадження.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Основні висновки теоретичного та прикладного характеру, зроблені мною під час підготовки кваліфікаційної роботи наступні:

1. Сталий розвиток прийнято вважати найперспективнішою ідеологією XXI століття і навіть третього тисячоліття, яка своєю дедалі глибшою науковою цінністю прийде на зміну всім іншим існуючим світоглядним уявленням, оскільки вони фрагментарні та неспроможні забезпечити баланс і розвиток цивілізації. Зважаючи на причинно-наслідковий зв'язок, загальною метою стратегії сталого розвитку є збереження людства, а загальним завданням є збереження умов для виживання та розвитку людства, тобто збереження біосфери та місцевості, екосистеми. Основним завданням стратегії сталого розвитку є забезпечення умов для збалансованого функціонування соціальної, економічної та екологічної складових системи «Суспільство-екосистема».

2. Концепція сталого розвитку певною мірою все ще є «утопічною», оскільки вона не має чітких критеріальних меж і базується на науковій основі, що не дозволяє змістовно визначити шляхи та засоби досягнення кінцева мета, яка також не дозволяє змістовно визначити шляхи та засоби досягнення кінцевої мети. Немає чітко визначених характеристик. У зв'язку з цим важливо звернути особливу увагу на основні підходи у визначенні та обґрунтуванні критеріїв та індикаторів сталого розвитку, а також у розвитку рівня життя людей в умовах регіону, насиченого технологіями.

3. Під час досліджень використовувалась інформація про господарську діяльність ФГ «Ялинівське», що зареєстроване в с. Ялинівка Житомирського району Житомирської області (Пулинська селищна ТГ). Можемо бачити, що дане фермерське господарство дійсно відноситься до категорії малих та середніх сільськогосподарських підприємств. При чому спостерігається тенденція до поступового скорочення його розмірів. Так, за досліджуваний період скорочення розмірів господарства відбувалось у два етапи, - у 2020 і у

2022 роках. В абсолютних одиницях розмір господарства скоротився на 64,7 гектари, або на 15,3%.

4. До повномасштабної агресії з боку Російської Федерації, дане фермерське господарство вирощувало одразу шість різних сільськогосподарських культур. Для підприємства з такими невеликими розмірами це забагато, але, очевидно, розрахунок був на зменшення рівня ризику від неврожаю. Починаючи з 2023 р. керівництво господарства відмовилось від вирощування таких зернових культур як жито і ячмінь. Тепер в ФГ «Ялинівське 2007» вирощують дві зернові і дві технічні культури, при чому питома вага посівів останніх помітно зросла. Особливо помітно зросла питома вага посівів сої.

5. Не зважаючи на помітні щорічні коливання, загальний рівень врожайності вирощуваних в даному фермерському господарстві сільськогосподарських культур є середнім. В умовах повномасштабних воєнних дій в господарстві відмовились від вирощування озимого жита і ярового ячменю. Очевидно, мова іде про складнощі зі збутом даної продукції.

6. ФГ «Ялинівське 2007» поступово нарощує вартість власних основних засобів виробництва. Так за останні п'ять років вона зросла 971,7 тисячі гривень. Тобто, вартість основних засобів господарства у 2023 р., у порівнянні з 2019 р., складає 148,8%.

З урахуванням перелічених висновків та розроблених заходів по впровадженню стратегії сталого розвитку ФГ «Ялинівське 2007», можна запропонувати:

1. Доцільно стимулювати аграрні підприємства до дій щодо підвищення соціального аспекту аграрної стійкості за допомогою: особистого переконання та задоволення, суспільного визнання внеску, безпосередніх вигод для інших осіб і груп, ініціативи та тиску громадськості в регіоні, доступу до фермерських рад та висвітлення існуючих проблеми та ризиків в регіоні.

2. Також доцільно активніше використовувати такі важливі фактори досягнення соціальної стійкості як: державний контроль і санкції, наявність

довгострокового контракту з державою, реєстрація та сертифікація продукції, послуг тощо, податкові преференції та інтеграція з постачальником на фермі.

3. Я пропоную даному сільськогосподарському підприємству змінити сорт озимої пшениці, що ним вирощується і почати культивувати пшеницю гібриду РЖТ Бодицек. дана озима пшениця відноситься до ранньостиглих, тому великі господарства можуть її використовувати з метою почати жнива раніше і, таким чином, зменшити навантаження на зернозбиральні комбайни. Група якості А. Найраніший сорт у своїй групі. Оптимальний попередник для озимого ріпаку. Даний гібрид озимої пшениці рекомендований до культивації у всіх регіонах України.

4. Я пропоную активніше вивчати і застосовувати фактори та проблеми дослідження наявності/відсутності аграрної стійкості які перебувають у прямому причинно-наслідковому зв'язку та зумовлені станом середовища здійснення господарської діяльності. Стійкість, зокрема аграрна, є динамічним станом, який є відображенням процесів, що відбуваються всередині та поза господарством. Вони можуть бути внутрішніми або зовнішніми щодо ферми. Будь-яка економічна структура є складною системою, що підпорядковується динамічно змінним економічним, соціальним, екологічним та інституційним процесам.

5. В аграрному секторі через специфіку виробництва стійкість господарських одиниць також сильно/переважно залежить від природного чинника. Тому доцільно визначити взаємозалежність процесів у багат шаровій структурі цієї за своєю суттю соціальної моделі, пов'язаної з сільським господарством як основною галуззю, ми могли б виділити сферу аграрної стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія сталого розвитку: Підручник / [В.М.Боголюбов, М.О. Клименко, Мельник Л.Г., О.О. Ракоїд]. За редакцією професора В.М.Боголюбова і. К.: ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с.
2. План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80>. (дата звернення 08.10.2023).
3. Територіально изследване за нагласите на малките земеделски стопанства за развитие на бизнес и диверсификация на инвестиции и дейности. URL: <https://www.mig-bn.eu/Анализ%20малките%20стопанства%20и%20диверсификация.pdf>. (дата звернення 10.10.2023).
4. Новіков О.Є., Ключник А.В. Економічний потенціал сільських територій: теоретичний аспект. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2015. Вип. 2 (83). С. 12-19.
5. Ricciardi V., Ramankutty N., Mehrabi Z., Jarvis L., Chookolingo B. How much of the world's food do smallholders produce? Global Food Security. 2018. Vol. 17. Pp. 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2018.05.002>.
6. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти. URL: https://www.researchgate.net/publication/322469854_Stalij_rozvitok_silskogo_gospodarstva_teoreticni_aspekti. (дата звернення 11.10.2023).
7. О. V. Skidan Formation of economic stability agrarian enterprise. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4036>. (дата звернення 18.09.2023).
8. Концептуальний підхід до забезпечення стійкості та розвитку аграрної галузі регіону України. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/3974>. (дата звернення 18.11.2023).

9. Шемігон О.І. Публічно-приватне партнерство як інструмент соціально-економічного розвитку села. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №12. С. 31-36.
10. Удовіченко М.О. Економічна стійкість аграрних підприємств: фактори, види, модель побудови. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2012/02/185.pdf>. (дата звернення 18.11.2023).
11. Walker K.D., Plotnikova M. Ecological settlement as a self-government model in rural areas. *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 3: 416-423. Article DOI: <http://doi.org/10.15544/mts.2018.39>.
12. Lowder S. K., Scoet J., Raney T. The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide. *World Development*. 2016. Vol. 87. Pp. 16–29. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>.
13. Сумець О.М. Стратегічний менеджмент: підручник. Харків: ХНУВС, 2021. 208 с.
14. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / [О.В. Собкевич, А.В. Шевченко, В.М. Русан, Л.А. Жураковська] ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. 49 с.
15. Курман Т.В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення. Харків : Юрайт, 2018. 376 с.
16. Артеменко Л.П. Стратегічне управління: Навчальний посібник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 342 с.
17. Розвиток сільських територій: монографія / Л.М. Газуда, Н.М. Готько, М.Ю. Лалакулич. Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А.М., 2015. 204 с.
18. Graeub V. E., Chappell M. J., Wittman H., Ledermann S., Kerr R. B., Gemmill-Herren B. The State of Family Farms in the World. *World Development*. 2016. Vol. 87. Pp. 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.05.012>.

19. Павлюк С.І. Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03 / Миколаїв : МНАУ, 2018. 24 с.

20. Гринчук Ю.С., Шемігон О.І., Биба В.А. Управління розвитком сільських територій – основа успішного аграрного бізнесу. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8188>. (дата звернення 11.12.2023).

21. Костецький Я.І. Новітня парадигма розвитку аграрного сектору України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 473 с.

22. Нова аграрна політика. URL: <http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/Dep-APK-2022/Prezentatsia.pdf>. (дата звернення 18.12.2023).

23. Стратегічний аналіз факторів стійкого розвитку аграрної галузі Вінницької області. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategichniy-analiz-faktoriv-stiykogo-rozvitku-agrarnoyi-galuzi-vinnitskoyi-oblasti>. (дата звернення 07.10.2023).

24. Суть, структура та особливості місцевого самоврядування. Завдання та функції місцевого самоврядування. Аграрний сектор України. URL: <http://agroua.net/economics/documents/category-36/doc-35>. (дата звернення 21.12.2023).

25. Плотнікова М. Ф. Стратегічні орієнтири розвитку регіонів. Регіон – 2018: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 листоп. 2018 р. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018. С.190-192.

26. Житомирський район. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Житомирський_район. (дата звернення 11.02.2024).

27. Сільськогосподарське виробництво – провідна галузь Поліського краю. URL: <https://zt.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/483849.html>. (дата звернення 11.02.2024).

28. Страпчук С.І. Менеджмент: навчальний посібник. Львів: «Новий Світ - 2000», 2020. 356 с.

29. Бутко М.П. Виробничий менеджмент: підручник К.: ЦУЛ, 2015. 400 с.
30. Організація і планування виробництва в аграрних формуваннях: навчальний посібник /За заг. ред. М.М. Ільчука. Вид. 2-ге, перероб та доп. Київ: НУБіП України, 2022. 358 с.
31. Азізов С.П. Організація аграрного виробництва і бізнесу: підручник. К.: Четверта хвиля, 2013. 624 с.
32. Небава М.І. Менеджмент організацій і адміністрування / навч. пос. / Електронні посібники ВНТУ. URL: http://posibnyku.vntu.edu.ua/rat_1/index.htm]. (дата звернення 23.02.2024).
33. Організація виробництва та планування діяльності підприємств: конспект лекцій для здобувачів вищої ступеня «Бакалавр» спеціальності 051 «Економічна» / В.С. Кушнірук. Миколаїв: МНАУ, 2020. 133 с.
34. Асаул А.Н. Організація підприємницької діяльності. URL: <http://elbib.in.ua/innovatsionnaya-korporativnaya-kultura.html>. (дата звернення 27.02.2024).
35. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.
36. Башев Х., Н. Котева, К. Кънева, П. Йовчевска, Д. Митова, Б. Иванов, С. Александрова, Д. Тотева, А. Саров, Е. Соколова (2018): Система за оценка на устойчивост та на българското селско стопанство, ИАИ, София.
37. Башев,Х; Н.Котева; К.Кънева; П.Йовчевска; Д.Митова; Б.Иванов; С.Александрова; Д.Тотева; А.Саров; Е.Соколова (2018), Система за оценка на устойчивостта на българското селско стопанство, ССА, ИАИ.
38. Башев, Х., Б.Иванов, Д.Николов, Д.Тотева, Е.Соколова, М.Чопева, Д.Терзиев, Д.Радева, Л.Хонгфен, Ш.Че, Д.Ванг, Л.Ванг, Ш.Лиу, А.Лианг, Й.Ду, Б.Йу (2018) Управление и оценка на аграрната устойчивост в България и Китай, Институт аграрна икономика, с. 429.
39. Гаркавий Валерій. Теоретичні основи розробки стратегії сталого розвитку сільського господарства. International Science Journal of Management,

Economics & Finance. Vol. 2, No. 4, 2023, pp. 56-64. doi: 10.46299/j.isjmef.20230204.07.

40. Владимирова, К и кол. 2017. Намалвяване на социално-икономическите различия между регионите в България чрез по-ефективно използване на възможностите на стратегическото планиране и програмиране. С. Издателски комплекс – УНСС. с. 444. ISBN 978-954-644-973-3.

41. Котева Н., Е. Соколова, Д. Тотева (2018): Методологически и методически въпроси на икономическата устойчивост на земеделието и земеделските стопанства, *Икономика* 21, 1, 3-27.

42. Основні напрями стійкого розвитку аграрного сектору АПК. URL: <https://crust.ust.edu.ua/items/8512ab6d-de1e-4b2e-96c2-3b140d0f969b>. (дата звернення 08.04.2024).

43. Гаркавий Валерій. Економічна безпека як обов'язковий елемент сталого розвитку. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 3, No. 3, 2024, pp. 58-69. doi:10.46299/j.isjmef.20240303.06.

44. Економічна безпека та стійкість аграрних підприємств. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u346/anotaciya-ekonomichna_bezpeka_ta_stiykist_agranih_pidpriiemstv.pdf. (дата звернення 08.04.2024).

45. Добрунік Т.П. Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 42. С. 18-29.

46. РЖТ Бодицек. URL: URL: file:///C:/Users/User/Downloads/РЖТ%20БОДИЦЕК.pdf (дата звернення 19.04.2024).

ДОДАТКИ

Опис гібриду пшениці РЖТ Бодицек

Пшениця озима

РЖТ БОДИЦЕК

Ранній

- Найраніший сорт у своїй групі
- Дуже раннє досягання робить РЖТ БОДИЦЕК найкращим попередником під озимий ріпак
- Рекомендований до вирощування у всіх ґрунтово-кліматичних зонах
- Ультрараннє цвітіння та висока толерантність до хвороб колосу знижує можливість зараження фузаріозом
- Завдяки дуже ранньому досягненню знижує навантаження на жнива

Вихід колосу: Ультраранній

Різнovid: Лютесценс (безостий)

Група якості: Цінна А

Маса тисячі зерен: 42-45г

Ідеальний вибір для раннього посіву

Найраніше дозрівання

Пластичний до умов вирощування

Агронімічні характеристики, (1-9):

Зимостійкість	9
Посуhostійкість	8
Стійкість до вилягання	7
Висота рослин	5

Толерантність до хвороб, (1-9):

Борошниста роса	7
Септоріоз	7
Фузаріоз колосу	8
Піренофороз	7
Бура іржа	7
Жовта іржа	8
Церкоспорельоз	8

Рекомендації до зони вирощування, (1-9):

Достатнього зволоження	8
Середнього зволоження	9
Недостатнього зволоження	9
Посухи	8
Критичної посухи	8

Рекомендована норма та строки сівби:

Строки сівби	Норма висіву*	Придатність до терміну, (1-9)
Ранній	3,5-3,9	9
Оптимальний	3,9-4,5	9
Пізній	-	6

*Норми висіву на один гектар

Унікальний сорт чеської селекції, який завжди має місце у сортовому портфоліо господарства за рахунок високого потенціалу урожайності, незважаючи на дуже раннє дозрівання.